

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут нафтогазової інженерії
Кафедра Технології захисту навколишнього середовища та безпеки праці

Дем'янець Тарас Романович

УДК 504:628.4.08

(індекс)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Розробка екологічно обґрунтованих підходів до утилізації побутових відходів з урахуванням їхнього впливу на довкілля

(назва роботи)

Технології захисту навколишнього середовища

(назва освітньої програми)

183 Технології захисту навколишнього середовища

(шифр і назва спеціальності)

Здобувач освітнього ступеня _____

Т. Р. Дем'янець

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник _____

Качала С.В. к. т. н., доцент

(підпис, прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання керівника)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Рецензент

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ-2025

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
 Інститут нафтогазової інженерії
 Кафедра технології захисту навколишнього середовища та безпеки праці
 ОПІ Технології захисту навколишнього середовища

Затверджую
 Зав. кафедри ТЗБП
 Галина ГРИЦУЛЯК _____
 (ім'я та прізвище) (підпис)
 «___» _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Дем'янець Тарас Романович
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Розробка екологічно обґрунтованих підходів до утилізації побутових відходів з урахуванням їхнього впливу на довкілля»

керівник роботи: Качала С.В. к. т. н., доцент
 (ім'я, прізвище, науковий ступінь, вчене звання керівника)

затверджені наказом університету від «15» 10 2025р. № 636/7

2 Термін здачі закінченої роботи «12» 12 2025 р.

3 Вихідні дані до роботи:

Картографічні та геологічні матеріали:

- блок-схеми технологічних процесів утилізації;
- карти або схеми потоків відходів;
- діаграми та графіки порівняльної оцінки впливів;
- таблиці результатів екологічної та економічної оцінки.

Календарний план виконання магістерської роботи

№	Назва етапів бакалаврської роботи	Термін виконання	Примітка
1	Вступ Розділ 1. Теоретичні основи утилізації побутових відходів та їх впливу на довкілля	до 01.10.25	

2	Розділ 2. Аналіз існуючих підходів до утилізації побутових відходів	до 20.10.25	
4	Розділ 3. Розробка екологічно обґрунтованих підходів до утилізації побутових відходів	до 01.12.25	
5	Розділ 4. Оцінювання результативності та розробка рекомендацій	до 05.12.25	
	Розділ 5. Охорона праці	до 08.12.25	
6	Висновки Список використаних джерел додатки	до 10.12.25	

Студент _____ Тарас ДЕМ'ЯНЕЦЬ
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____ к. т. н., доцент СОФІЯ Качала
(підпис) (ім'я та прізвище)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота присвячена дослідженню сучасного стану системи поводження з побутовими відходами та розробці екологічно обґрунтованих підходів до їхньої утилізації з урахуванням техногенного впливу на компоненти довкілля. Актуальність теми зумовлена зростанням обсягів побутових відходів, обмеженими потужностями полігонів, надмірним утворенням фільтрату та парникових газів, а також необхідністю переходу громад до моделі циркулярної економіки.

У роботі проведено аналіз класифікації, морфологічного складу та фізико-хімічних характеристик побутових відходів, визначено їхній ресурсний потенціал та екологічні ризики. Узагальнено нормативно-правові засади управління відходами в Україні та встановлено їх відповідність європейським директивам. Оцінено вплив побутових відходів на ґрунт, воду, атмосферне повітря, біоту та здоров'я населення, зокрема проаналізовано масштаби утворення мікропластику, накопичення важких металів, токсичних органічних сполук та газових емісій.

Проведено порівняльний аналіз існуючих технологій поводження з відходами: первинного сортування, компостування, механіко-біологічної обробки (МБТ), піролізу, газифікації та виробництва альтернативного палива (RDF/SRF). На основі отриманих результатів визначено їхні переваги та обмеження в умовах українських громад.

Наукова новизна роботи полягає у формуванні інтегрованої моделі екологічно обґрунтованої системи утилізації побутових відходів, що поєднує технологічні, організаційні та екологічні рішення. Запропонована система передбачає багаторівневе сортування, окремий збір органічної фракції, використання смарт-технологій, розвиток станцій компостування, впровадження МБТ-комплексів, створення Reuse-центрів та цифровізацію процесів управління відходами.

Результати екологічної оцінки свідчать, що запропоновані заходи дозволяють скоротити обсяг відходів, які потрапляють на полігони, до 50–70 %, зменшити утворення фільтрату на 30–50 %, а також знизити викиди парникових газів у 1,5–2 рази. Економічні розрахунки підтверджують доцільність упровадження таких підходів завдяки зменшенню витрат на захоронення, підвищенню рівня використання вторсировини та можливості виробництва компосту, біогазу й альтернативного палива.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання запропонованих підходів органами місцевого самоврядування для розробки місцевих програм управління відходами, модернізації інфраструктури, підвищення екологічної безпеки та переходу до сталого розвитку територій.

Ключові слова: побутові відходи, утилізація, перероблення, компостування, механіко-біологічна обробка, вплив на довкілля, фільтрат, парникові гази, полігони, циркулярна економіка.

ABSTRACT

The master's thesis is devoted to the study of the current state of the household waste management system and the development of environmentally sound approaches to their disposal, taking into account the man-made impact on the components of the environment. The topicality of the topic is due to the increase in the volume of household waste, the limited capacity of landfills, the excessive formation of leachate and greenhouse gases, as well as the need for communities to transition to a circular economy model.

The paper analyzes the classification, morphological composition, and physical and chemical characteristics of household waste, determines their resource potential and environmental risks. The normative and legal principles of waste management in Ukraine have been summarized and their compliance with European directives has been established. The impact of household waste on soil, water, atmospheric air, biota and population health was evaluated, in particular, the scale of microplastic formation, accumulation of heavy metals, toxic organic compounds and gas emissions was analyzed.

A comparative analysis of existing waste management technologies was carried out: primary sorting, composting, mechanical-biological treatment (MBT), pyrolysis, gasification and alternative fuel production (RDF/SRF). Based on the obtained results, their advantages and limitations in the conditions of Ukrainian communities are determined.

The scientific novelty of the work consists in the formation of an integrated model of an ecologically justified household waste disposal system that combines technological, organizational and ecological solutions. The proposed system involves multi-level sorting, separate collection of organic fraction, use of smart technologies, development of composting stations, introduction of MBT complexes, creation of Reuse centers and digitization of waste management processes.

The results of the environmental assessment show that the proposed measures can reduce the amount of waste that ends up in landfills by 50-70%, reduce the formation of leachate by 30-50%, and reduce greenhouse gas emissions by 1.5-2 times. Economic calculations confirm the feasibility of implementing such approaches due to the reduction of landfill costs, the increase in the level of use of recycled materials, and the possibility of producing compost, biogas, and alternative fuels.

The practical significance of the work lies in the possibility of using the proposed approaches by local self-government bodies for the development of local waste management programs, modernization of infrastructure, improvement of environmental safety and transition to sustainable development of territories

Keywords: household waste, disposal, processing, composting, mechanical and biological processing, impact on the environment, leachate, greenhouse gases, landfills, circular economy.

ЗМІСТ

	ст.
ВСТУП.....	9
1 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ.....	12
1.1. Поняття, класифікація та морфологічний склад побутових відходів.....	12
1.2. Нормативно-правове забезпечення у сфері утилізації побутових відходів.....	18
1.3. Вплив побутових відходів на компоненти довкілля.....	22
2 РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ПІДХОДІВ ДО УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ.....	26
2.1. Технології первинного сортування та збирання відходів.....	26
2.2. Механіко-біологічна переробка (МВТ).....	33
2.3. Компостування та біодеструкція органічної фракції.....	43
3 РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ЕКОЛОГІЧНО ОБҐРУНТОВАНИХ ПІДХОДІВ ДО УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ.....	49
3.1. Принципи розробки екологічно обґрунтованих підходів.....	49
3.2. Модель комплексної системи утилізації для громади/міста...	60
3.3. Оцінка впливу запропонованих підходів на довкілля.....	63
3.4. Економічне обґрунтування впровадження.....	66
4 РОЗДІЛ 4. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ.....	72
РОЗДІЛ 5. ОХОРОНА ПРАЦІ.....	80
5 ВИСНОВКИ.....	83
6 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема поводження з побутовими відходами є однією з найгостріших екологічних, соціальних та економічних проблем сучасності, що набуває особливої актуальності в умовах інтенсивної урбанізації, зростання обсягів виробництва та споживання, а також збільшення кількості полімерної та складноутильованої упаковки. Щороку в Україні утворюється понад 10 млн тонн побутових відходів, з яких більшість потрапляє на полігони та сміттєзвалища, значна частина яких експлуатується з порушенням екологічних вимог та перевищенням проєктних потужностей. Наявні системи збирання, сортування та перероблення відходів залишаються недостатньо ефективними, що спричиняє негативний вплив на компоненти довкілля — ґрунти, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, біоту та здоров'я населення.

Забруднення довкілля фільтратом, утворення парникових газів (метану, вуглекислого газу та закису азоту), накопичення мікропластику й токсичних компонентів, деградація ґрунтів, погіршення якості водних ресурсів та зростання ризику техногенних аварій формують комплексну екологічну загрозу, яка потребує системного підходу. Невідповідність існуючої інфраструктури вимогам ЄС, низький рівень роздільного збирання та відсутність комплексних переробних потужностей обмежують можливості переходу до моделі циркулярної економіки, яка передбачає мінімізацію утворення відходів та максимальне повернення матеріальних ресурсів у виробничий цикл.

Водночас впровадження нових технологій — механіко-біологічної обробки (МВТ), компостування органічної фракції, сортувальних ліній із оптичними сенсорами, виробництва RDF-палива, біогазових комплексів — створює передумови для суттєвого зменшення обсягів захоронення відходів,

підвищення рівня матеріального та енергетичного повернення, а також покращення екологічної ситуації на локальному та регіональному рівнях. Таким чином, розробка екологічно обґрунтованих підходів до утилізації побутових відходів є важливим науково-практичним завданням, спрямованим на підвищення екологічної безпеки та сталого розвитку територій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Магістерська робота виконана відповідно до пріоритетних напрямів державної екологічної політики України, положень Закону України «Про управління відходами», Національного плану управління відходами до 2030 року та стратегічних документів Європейського Союзу у сфері циркулярної економіки. Дослідження узгоджується з тематикою кафедри ТЗНСБП, зокрема з виконанням науково-дослідних робіт, спрямованих на розробку сучасних технологій зменшення техногенного впливу на природне середовище.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є обґрунтування та розробка екологічно доцільних та технологічно ефективних підходів до утилізації побутових відходів з урахуванням оцінки їхнього впливу на довкілля.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

- проаналізувати морфологічний склад побутових відходів та фактори, що впливають на їх формування;
- дослідити нормативно-правове забезпечення управління відходами в Україні та ЄС;
- оцінити вплив побутових відходів на компоненти природного середовища;
- здійснити аналіз сучасних технологій перероблення та утилізації побутових відходів;
- розробити екологічно обґрунтовані підходи до підвищення ефективності системи управління відходами;
- провести екологічне оцінювання запропонованих заходів;

– обґрунтувати економічну доцільність їх впровадження.

Об'єкт дослідження — процеси утворення, збирання, перероблення та утилізації побутових відходів.

Предмет дослідження — екологічно збалансовані технології та підходи до утилізації побутових відходів з мінімізацією їхнього негативного впливу на довкілля.

Наукова новизна. У роботі запропоновано інтегровану модель системи поводження з побутовими відходами, що поєднує інноваційні технології сортування, компостування, МВТ та енергетичного відновлення з екологічною оцінкою та економічним обґрунтуванням. Новизна полягає у комплексному підході до врахування впливу кожної технологічної операції на екологічний стан природних систем, що дозволяє визначити найбільш ефективні шляхи оптимізації.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування, екологічними службами, підприємствами сфери ЖКГ для розробки місцевих планів управління відходами, модернізації інфраструктури збирання та переробки, оптимізації логістичних схем та впровадження програм екологічної просвіти населення.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. Викладений матеріал містить теоретичні засади, аналітичні дослідження, розроблені технологічні рішення та їх екологічно-економічне обґрунтування.

Загальний обсяг – 88 сторінок, включаючи 10 рисунків та 11 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

1.1. Поняття, класифікація та морфологічний склад побутових відходів

Побутові відходи (ПВ) становлять найбільш поширений вид твердих відходів, що утворюються внаслідок повсякденної життєдіяльності населення у житловому секторі, а також на об'єктах соціальної інфраструктури, сфери послуг, торгівлі та офісної діяльності. Згідно із Законом України «Про управління відходами» (2023 р.), до побутових відходів належать відходи, подібні за своїм фізичним і хімічним складом до тих, що утворюються у домогосподарствах, включно з харчовими рештками, упаковкою, текстильними матеріалами, дрібною електронікою, відходами дрібного ремонту, засобами гігієни та іншими споживчими товарами [1, 12]. Поняття побутових відходів охоплює широкий спектр матеріалів різного походження, що визначає їх складність у контексті збирання, транспортування, переробки та утилізації. Однією з ключових характеристик побутових відходів є їх гетерогенність, тобто надзвичайна неоднорідність у морфологічному та хімічному складі. Вона зумовлена різноманітністю побутових звичок населення, рівнем добробуту, розвитком споживчої культури, доступністю упаковки, зміною харчових пріоритетів і застосуванням певних товарів повсякденного попиту. Саме гетерогенність побутових відходів ускладнює процеси їх сортування та переробки, але водночас відкриває значні можливості для вилучення вторинної сировини та зменшення обсягів захоронення [1, 34].

Побутові відходи характеризуються низкою фізичних і санітарно-технічних властивостей. Зокрема, для них типова висока вологість через

значну частку органічної фракції, що особливо ускладнює їх зберігання та транспортування. Значна частина відходів має низьку щільність, що призводить до збільшення обсягу контейнеризації та частоти вивезення. Побутові відходи також створюють санітарно-епідеміологічні ризики, спричиняючи потенційне розмноження патогенних мікроорганізмів, гризунів, комах та виділення неприємних запахів при неналежному зберіганні. Проте в їхньому складі міститься великий ресурсний потенціал: папір, картон, скло, метали, полімери та органічні рештки можуть бути повернуті у виробничий цикл як вторинні матеріальні ресурси або використані в енергетичних цілях (наприклад, у виробництві RDF-палива чи біогазу) [2, 14].

Класифікація побутових відходів може здійснюватися за різними критеріями. За походженням побутові відходи поділяють на органічні (харчові відходи, садові рештки, відходи тваринного походження), пакувальні (пластик, папір, картон, металеві та скляні контейнери), господарсько-побутові (текстильні вироби, деревина, гумові матеріали), відходи споживання (одяг, взуття, пошкоджені предмети побуту), електричне та електронне обладнання (дрібна техніка, батарейки, накопичувачі даних), а також великогабаритні відходи, до яких належать меблі, будівельні залишки від дрібного ремонту, сантехнічні та побутові елементи. У реальних умовах усі перераховані відходи часто потрапляють у контейнер змішаних відходів, що ускладнює їх подальшу утилізацію [1, 5, 31].

За фізичними характеристиками побутові відходи поділяють на тверді, рідкі та великогабаритні. Тверді побутові відходи становлять основну масу, тоді як рідкі відходи (наприклад, осади після очищення індивідуальних каналізаційних систем) потребують окремої системи збору. Великогабаритні відходи, такі як меблі чи будівельні конструкції, збираються окремо через свій розмір і масу. За рівнем небезпеки більшість побутових відходів належать до IV класу небезпеки, тобто вважаються малонебезпечними. Однак у їхньому

складі присутні компоненти, які відносяться до I–III класів небезпеки — батарейки, люмінесцентні лампи, ртутні термометри, фарби, аерозольні балони, медикаменти. Наявність небезпечних домішок робить побутові відходи потенційно шкідливими для довкілля та здоров'я людей, тому вони потребують окремого збирання та спеціалізованої утилізації [12, 16, 22].

Морфологічний склад побутових відходів є одним із найважливіших параметрів під час проєктування системи поводження з ними. Під морфологічним складом розуміють частку кожного компонента у загальній масі або об'ємі відходів. Аналіз морфологічного складу дає змогу визначити обсяг органічних речовин, полімерної фракції, скла, паперу, металів, текстилю, деревини та інших компонентів. У середньому для українських громад станом на 2020–2024 роки органічна складова становить 35–50 %, папір і картон — 8–15 %, полімери — 10–20 %, скло — 8–12 %, метали — 2–5 %, текстиль — 3–7 %, деревина та багатокомпонентні матеріали — 2–5 %, небезпечні домішки — до 1 %. Водночас морфологічний склад значно змінюється залежно від сезону: у літній період зростає частка органічних відходів (овочі, фрукти, залишки рослинності), у зимовий — збільшується кількість паперу, картону та пакувальних матеріалів [14, 17, 31].

На морфологічний склад також впливають соціально-економічні фактори. У громадах з високим рівнем доходів населення зростає частка пакування, полімерів та електроніки. У сільських громадах переважають органічні відходи, тоді як у містах — пластик, папір і скло. На склад відходів значно впливає доступність роздільного збирання: наявність контейнерів для пластику, скла, паперу та біовідходів суттєво зменшує обсяг змішаних відходів, підвищує рівень рециклінгу та зменшує навантаження на полігони. Важливим чинником є рівень екологічної свідомості населення: чим вищий рівень культури поводження з відходами, тим нижчий рівень засмічення та вищий рівень вилучення вторинної сировини [1, 34].

Дослідження морфологічного складу побутових відходів має важливе практичне та стратегічне значення. Воно дозволяє розробити ефективну систему роздільного збирання, визначити максимально можливий відсоток відходів, що можуть бути перероблені, оцінити ресурсний потенціал побутових відходів для енергетичних або матеріальних технологій. Знання морфологічного складу дає змогу органам місцевого самоврядування планувати будівництво сортувальних станцій, компостувальних майданчиків, станцій збирання небезпечних відходів, цехів із виготовлення RDF-палива або біогазових установок. Аналіз структури відходів також є необхідним для оптимізації транспортних схем, вибору кількості контейнерів, розрахунку тарифів та загального планування місцевих програм поводження з відходами. Поглиблене вивчення морфології допомагає не лише мінімізувати негативний вплив побутових відходів на навколишнє середовище, але й підвищити рівень екологічної безпеки та сприяти переходу до циркулярної економіки, у якій відходи розглядаються як цінний ресурс, а не як екологічне навантаження [11, 14].

Система поводження з побутовими відходами у більшості українських громад характеризується поєднанням значного природного та економічного потенціалу для впровадження сучасних технологій із низкою організаційних, фінансових та інфраструктурних обмежень. SWOT-аналіз дозволяє комплексно оцінити сильні та слабкі сторони системи, а також виявити зовнішні можливості та загрози, які впливають на ефективність управління відходами [12, 26, 34].

Таблиця 1.1. SWOT-АНАЛІЗ системи поводження з побутовими відходами

Strengths (Сильні сторони)	Наявність значного ресурсного потенціалу в складі побутових відходів. Велика частка паперу, пластику, скла та металів дозволяє організувати ефективне вилучення вторинної сировини.

	Висока частка органічних відходів, що створює потенціал для компостування, біогазових технологій і виробництва органічних добрив. Нормативно-правова база оновлена відповідно до європейських підходів (Закон України «Про управління відходами» 2023 р.), що сприяє впровадженню ієрархії поводження з відходами та розширенню відповідальності виробника (POB). Зростання екологічної свідомості населення, зокрема молоді, що підвищує готовність до сортування. Наявність прикладів успішних локальних ініціатив — станції компостування, пунктів прийому небезпечних відходів, муніципальних сортувальних станцій. Активність громадського сектору та екологічних організацій, що підтримують екопросвіту та впровадження роздільного збору. Поява інноваційних технологій і проєктів, спрямованих на переробку пластмас, текстилю, органіки та виробництво альтернативного палива.
Weaknesses (Слабкі сторони)	Недостатня інфраструктура роздільного збирання відходів, обмежена кількість контейнерів та станцій сортування. Низький рівень переробки — більшість побутових відходів все ще потрапляє на полігони. Велика частка старих та перевантажених полігонів, що не відповідають екологічним нормам та створюють ризики забруднення ґрунтів і підземних вод. Недостатня фінансова забезпеченість системи, зокрема відсутність коштів на модернізацію техніки, закупівлю контейнерів та впровадження нових технологій. Відсутність стабільного контролю за небезпечними компонентами у складі побутових відходів (батареї, лампи, фарби часто потрапляють у змішані відходи). Низький рівень мотивації населення до сортування у громадах без розвинутої інфраструктури. Недостатня координація між муніципалітетами, перевізниками та операторами, відсутність єдиної регіональної стратегії. Сезонність морфологічного складу, яка ускладнює планування транспортних маршрутів та логістики.

Opportunities (Можливості)	Впровадження розширеної відповідальності виробника (POB) забезпечить додаткове фінансування та інвестиції у збір і переробку упаковки. Можливість залучення міжнародних інвестицій та грантів, зокрема від ЄС, ПРООН, Світового банку, ІКІ, USAID для розбудови інфраструктури управління відходами. Розвиток індустрії циркулярної економіки, створення нових робочих місць у сфері переробки, ресайклінгу, ремонту та повторного використання матеріалів. Запровадження компостувальних станцій та біогазових установок, що зменшить обсяг органіки на полігонах і скоротить викиди метану. Створення муніципальних центрів повторного використання (Reuse-центрів), що сприятиме зменшенню кількості відходів. Цифровізація системи управління відходами, включаючи трекінг контейнерів, оптимізацію логістики, електронні інструменти моніторингу. Участь у транскордонних екологічних програмах, що дозволяє закуповувати обладнання та обмінюватися досвідом. Підвищення екологічної культури населення, впровадження навчальних програм у школах та університетах.
Threats (Загрози)	Погіршення екологічної ситуації на полігонах, ризик виникнення пожеж, забруднення підземних вод і атмосферного повітря. Зростання обсягів побутових відходів через урбанізацію та збільшення споживання, що створює додатковий тиск на інфраструктуру. Низький рівень відповідальності окремих перевізників, можливість нелегального скидання або спалювання відходів. Економічна нестабільність, яка може обмежувати можливості громад фінансувати інфраструктуру. Тривалі погоджувальні процедури та бюрократія, що затримує реалізацію інвестиційних проєктів. Відсутність культури поводження з небезпечними відходами серед населення, що створює ризики токсичного забруднення.

	Глобальне зростання кількості пластмасових відходів, що потребує нових підходів до переробки та зменшення утворення. Зміни клімату, які впливають на деградацію полігонів, рівень забруднення, частоту екстремальних погодних явищ.

Система поводження з побутовими відходами в Україні має значний потенціал для переходу до моделі циркулярної економіки, проте потребує інвестицій, модернізації інфраструктури та зміцнення управлінських механізмів. Реалізація можливостей — таких як розвиток компостування, впровадження РОВ, будівництво сучасних сортувальних комплексів, створення Reuse-центрів — може суттєво зменшити обсяги відходів, що потрапляють на полігони, і підвищити рівень екологічної безпеки громад.

1.2. Нормативно-правове забезпечення у сфері утилізації побутових відходів

Нормативно-правове забезпечення у сфері утилізації побутових відходів в Україні формує комплекс взаємопов'язаних законодавчих, підзаконних та місцевих актів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання ресурсів та поступовий перехід до моделі циркулярної економіки. Основою цієї системи є Конституція України, яка не лише проголошує право кожного громадянина на безпечне і здорове довкілля, але й визначає захист природи та екологічної безпеки як обов'язок держави. Ця конституційна норма створює фундамент для розвитку законодавства у сфері управління відходами, включно з побутовими, які становлять найбільшу частку твердих відходів, що утворюються у населених пунктах [17, 20, 27].

Ключовим актом, який реформує підходи до управління всіма видами відходів, є Закон України «Про управління відходами» 2022 року. Він є

рамковим та інтегрованим документом, розробленим відповідно до вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Закон вперше на національному рівні вводить ієрархію управління відходами, відповідно до якої пріоритетними є запобігання утворенню відходів, підготовка їх до повторного використання, перероблення та інші види утилізації, а видалення на полігони розглядається як найменш бажана операція. Такий підхід покликаний зменшити навантаження на довкілля, мінімізувати використання природних ресурсів і підвищити ефективність системи управління відходами. Закон також визначає поняття розширеної відповідальності виробника, яке зобов'язує виробників упаковки, електронного обладнання, батарейок та інших товарів організувати систему збирання та утилізації відходів власної продукції. Це сприяє розвитку інфраструктури перероблення і зменшує витрати органів місцевого самоврядування [1, 34].

Важливим елементом нового законодавства є створення Національного плану управління відходами та обов'язкових регіональних планів, які мають визначати необхідні заходи, інфраструктуру, механізми фінансування та контроль виконання. Закон передбачає створення Єдиного державного реєстру операцій з управління відходами, реєстру місць видалення відходів, електронного кадастру та системи звітності, що забезпечує прозорість і можливість контролю за діяльністю суб'єктів. Значна частина норм старого Закону «Про відходи» вже втратила чинність, що свідчить про системну модернізацію законодавства [15, 22, 29].

Крім рамкового закону, сферу поводження з побутовими відходами регулюють закони «Про благоустрій населених пунктів» та «Про житлово-комунальні послуги». Перший визначає обов'язки органів місцевого самоврядування щодо створення умов для збирання, вивезення, сортування та утилізації побутових відходів, організації контейнерних майданчиків, контролю за санітарним станом територій. Другий регламентує надання

послуги з поводження з побутовими відходами, права та обов'язки споживачів, порядок укладення договорів, формування тарифів та відповідальність операторів. Саме у контексті цих законів забезпечується взаємодія населення, підприємств, перевізників та органів влади [12, 25, 31].

Велике значення мають постанови Кабінету Міністрів України, які деталізують механізми виконання законодавчих норм. Постанова №1120 визначає порядок організації роздільного збирання побутових відходів, передбачаючи обов'язкове сортування паперу, скла, металу, пластику та органічних відходів. Інші постанови встановлюють порядок обліку, ведення реєстрів, вимоги до операторів, процедури отримання дозволів та ліцензій. Окремі постанови чітко регламентують поводження з небезпечними компонентами побутових відходів, такими як відходи електронного обладнання, батарейки, акумулятори, люмінесцентні лампи та відпрацьовані мастила. Це важливо, оскільки ці відходи становлять підвищену загрозу для здоров'я населення і довкілля [19, 29, 39].

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України розробляє методики та нормативи, які визначають порядок розрахунку рівня утилізації, перероблення, повторного використання, а також критерії для віднесення матеріалів до вторинної сировини. Такі методичні документи дозволяють уніфікувати підходи до оцінювання ефективності діяльності підприємств та органів влади, а також сприяють розвитку ринку вторинної сировини [18, 31, 39].

У сфері технічного регулювання особливу роль відіграють державні будівельні та санітарні норми. ДБН щодо систем санітарного очищення населених пунктів встановлюють вимоги до проектування контейнерних майданчиків, полігонів, сміттєперевантажувальних станцій, транспортних маршрутів та техніки. Санітарні правила ДСанПіН визначають вимоги до утворення, тимчасового зберігання, транспортування, сортування,

перероблення та видалення побутових відходів. Це унеможлиблює хаотичне розміщення майданчиків або полігонів, що сприяє зменшенню ризиків забруднення ґрунтів, водних об'єктів, атмосферного повітря [17, 27, 33].

Законодавство України активно гармонізується з європейськими нормами, що є обов'язком держави в межах Угоди про асоціацію з ЄС. Найважливішими документами для цієї сфери є Рамкова директива про відходи, директиви щодо упаковки та відходів упаковки, електронних відходів, батарейок, а також регламенти щодо транскордонного перевезення відходів. Імплементация цих документів спрямована на створення конкурентоспроможної та екологічно безпечної системи управління відходами, яка відповідає сучасним стандартам якості [12, 37].

На місцевому рівні реалізація законодавства забезпечується через ухвалення правил благоустрою, місцевих програм поводження з відходами, територіальних схем управління, рішень щодо тарифів, встановлення контейнерів для роздільного збирання та організації пунктів прийому вторсировини. Саме місцеві органи влади найчастіше є ініціаторами створення сміттесортувальних ліній, компостувальних станцій або модернізації полігонів [3, 9, 35].

Контроль за дотриманням вимог у сфері поводження з побутовими відходами здійснюється відповідно до законодавства про державний екологічний контроль. Адміністративна відповідальність передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення (зокрема ст. 82, 82-1, 152), а кримінальна — за ст. 239 Кримінального кодексу у випадках суттєвого забруднення земель. Підприємства, що займаються збиранням, транспортуванням, переробленням та утилізацією побутових відходів, повинні отримувати відповідні ліцензії, подавати щорічні звіти та проходити оцінку впливу на довкілля у випадку планування масштабних об'єктів, таких як полігони чи сміттєпереробні комплекси.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення у сфері утилізації побутових відходів в Україні є багаторівневим, динамічним і орієнтованим на європейські стандарти. Його метою є створення ефективної системи управління відходами, яка мінімізує їх негативний вплив на довкілля та здоров'я населення, забезпечує економічну ефективність і сприяє розвитку ринку вторинних ресурсів.

1.3. Вплив побутових відходів на компоненти довкілля

Побутові відходи становлять складний багатокомпонентний антропогенний потік, який включає органічну фракцію, полімерні матеріали, папір і картон, скло, метали, текстиль, електронні та небезпечні відходи, що суттєво ускладнює прогнозування їхнього впливу на природні системи. Під дією фізичних, хімічних та біотичних факторів відходи вступають у широкий спектр трансформаційних реакцій, продукуючи вторинні забруднювачі, які часто є більш токсичними, ніж вихідні компоненти. У природному середовищі відбувається їхнє поширення через ґрунтові горизонти, поверхневий стік, інфільтрацію у водоносні пласти, атмосферну міграцію та біоаккумуляцію в живих організмах, формуючи багаторівневий екологічний тиск на екосистеми [16, 29, 41].

Найбільш уразливим компонентом довкілля щодо впливу побутових відходів є ґрунтове середовище. У процесі експлуатації полігонів ТПВ формується фільтрат — висококонцентрована токсична рідина, що містить амоній, хлориди, сульфати, важкі метали (кадмій, свинець, ртуть, мідь, хром), поліциклічні ароматичні вуглеводні, фталати, поверхнево-активні речовини та патогени. Відсутність протифільтраційних бар'єрів призводить до міграції фільтрату у нижчі горизонти, що змінює кислотно-лужний баланс та окисно-відновний потенціал ґрунтів, ускладнює біогеохімічні цикли та пригнічує

активність мікробних консорціумів. Наукові дослідження свідчать, що тривале накопичення важких металів у ґрунтах призводить до хронічної токсикації рослин, порушення ферментативної активності, блокування процесів фотосинтезу та зниження загальної біопродуктивності фітоценозів. Особливу небезпеку становлять мікропластик і наночастинки, які, потрапляючи в ґрунт, змінюють його пористість, водопроникність і катіонно-обмінну здатність, а також втручаються у трофічні взаємодії між ґрунтовими організмами, що призводить до трансформації біоти на мікрорівні [3, 11, 28, 32].

Водні екосистеми так само зазнають суттєвого негативного навантаження. Інфільтрація фільтрату у підземні води спричиняє підвищення концентрацій загального азоту, нітратів, нітритів, фосфатів, фенолів, хлорорганічних сполук, гормональних забрудників та мікробних індикаторів. Це призводить до порушення гідрохімічної рівноваги та створення довготривалого ризику для систем питного водопостачання. У поверхневих водних об'єктах надходження органічних речовин та біогенних елементів спричиняє евтрофікацію, прискорене розмноження ціанобактерій та різке падіння концентрації розчиненого кисню. Унаслідок цього відбуваються масові замори риби та порушення трофічної структури водних біоценозів. Наявність стійких органічних забруднювачів (ПХБ, діоксини, ПАВ) сприяє їхній біоаккумуляції у водних організмах, що формує довготривалу токсичність на рівні харчових ланцюгів [12, 24, 35].

Атмосферне повітря зазнає впливу переважно через газові викиди та пилові емісії. У процесі розкладання органічної фракції побутових відходів утворюються парникові гази — метан (CH_4), вуглекислий газ (CO_2) та закис азоту (N_2O), що посилює глобальне потепління. Окрім того, полігони ТПВ є джерелами летких органічних сполук, бензолу, формальдегіду, толуолу, аміаку та сірководню. Пожежі на полігонах, які часто виникають унаслідок

самозаймання метану, призводять до утворення діоксинів і фуранів — стійких канцерогенних речовин, небезпечних навіть у надмалих концентраціях. Аерозольні частинки, утворені під час горіння пластику та гумових матеріалів, здатні проникати до альвеол людини, спричиняючи хронічні респіраторні патології [6, 27, 32].

Вплив побутових відходів на біоту проявляється через деградацію природних біотопів, механічне засмічення територій, зниження видової різноманітності, зміну трофічних ланцюгів і порушення міграційних шляхів. Тварини часто помилково сприймають пластик за їжу, що спричиняє механічні травми, інтоксикації та загибель. У фауні спостерігається зростання частки видів-синантропів (щури, чайки, бездомні тварини), що формує нові біологічні ризики. Мікропластик, присутній у ґрунтах і воді, активно поглинається дощовими черв'яками, дрібними безхребетними і рибами, після чого потрапляє у вищі ланки харчових мереж, включно з людиною. Це викликає хронічні токсичні ефекти, порушення роботи ендокринної системи та потенційні мутагенні наслідки [8, 29, 36].

Вплив побутових відходів на здоров'я людини має комплексний характер і проявляється через інгаляцію забрудненого повітря, контакт із забрудненим ґрунтом, уживання води, забрудненої фільтратом, а також опосередковано — через харчові ланцюги. Серед найпоширеніших патологій — респіраторні захворювання, алергічні реакції, гастроінтестинальні порушення, нейротоксичні ефекти та віддалені канцерогенні ризики. Особливо небезпечні фрагменти батарейок і електронних відходів, що містять свинець, ртуть, кадмій та інші нейротоксиканти, здатні накопичуватися в кістковій та нервовій тканинах [6, 27, 32].

З ландшафтно-екологічної точки зору побутові відходи спричиняють формування антропогенних морфоструктур — штучних підвищень, порушення дренажу, зміну русел тимчасових водотоків, порушення

гідрологічної рівноваги території. Це веде до деградації міських екосистем, зниження рекреаційного потенціалу та формування зон екологічного неблагополуччя. Накопичення техногенного матеріалу також впливає на формування теплових аномалій та зміну локального мікроклімату.

Таким чином, побутові відходи є одним із ключових факторів антропогенного тиску на довкілля, який чинить системний, кумулятивний та багаторівневий вплив. Вони здатні ініціювати хімічні, біологічні та фізичні зміни у природних системах, формуючи довготривалий екологічний ризик. Це зумовлює необхідність імплементації науково обґрунтованих стратегій поводження з ТПВ: переходу до циркулярної економіки, роздільного збирання відходів, компостування органіки, переробки полімерів та металів, впровадження енергоефективних технологій утилізації та моніторингу впливу полігонів на довкілля. Лише інтегровані управлінські підходи, засновані на екосистемному, біогеохімічному та ризик-орієнтованому аналізі, здатні мінімізувати антропогенний тиск і забезпечити сталий розвиток територій.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ПІДХОДІВ ДО УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ

2.1. Технології первинного сортування та збирання відходів

Технології первинного сортування та збирання відходів є фундаментально важливою ланкою сучасних систем управління відходами, оскільки саме на цьому етапі формується якість та придатність матеріалів для подальшої переробки, повторного використання або енергетичного відновлення. Первинне сортування здійснюється безпосередньо у місцях утворення відходів — у домогосподарствах, установах, підприємствах та громадських просторах. Від того, наскільки ефективно відходи розділяються на цьому рівні, залежить завантаженість полігонів, енерговитрати на подальші операції, ступінь забруднення сировини та загальна екологічна стійкість громади або підприємства. Сучасні контейнерні системи охоплюють дво-, три-, чотири- й п'ятикомпонентні схеми збору, які включають окремі потоки для паперу, скла, металу, пластику, органіки та змішаних залишкових відходів. Такі контейнери виготовляють із високоякісних полімерних матеріалів або оцинкованої сталі з антикорозійним покриттям. Вони можуть обладнуватися RFID-мітками, що дозволяє здійснювати автоматизований облік кількості відходів, накопичених кожним домогосподарством, та впроваджувати принципи системи PAYT («pay-as-you-throw» — плати за те, що викидаєш) [9, 17, 29].

Підземні та напівпідземні системи збору відходів стають важливим елементом сучасної міської інфраструктури. Вони суттєво зменшують візуальне засмічення території, скорочують поширення запахів і зменшують кількість обслуговувальних циклів. Завдяки великому об'єму та охолодженню ґрунтовим середовищем такі контейнери є особливо ефективними для

густонаселених районів. Їхнє обладнання може включати сенсори рівня заповнення, автоматичні замки, відеоконтроль та інтеграцію з міськими системами smart-city [6, 27, 32].

Зростання цифровізації привело до популярності смарт-контейнерів. Вони оснащені датчиками ультразвуку для вимірювання заповненості, GPS-модулями, сенсорами температури та газів (наприклад, метану у відходах органічного походження). Це дозволяє оптимізувати маршрути сміттєвозів, зменшити витрати на паливо та скоротити кількість викидів CO₂ у повітря. Смарт-контейнери також можуть бути інтегровані зі штучним інтелектом, який аналізує дані у реальному часі й прогнозує динаміку накопичення відходів [8,32, 35].

Домашні системи сортування є критично важливими, оскільки саме домогосподарства генерують близько 60% побутових відходів. Для цього використовують багатосекційні контейнери, електричні компостери, вентильовані ємності для органіки, подрібнювачі харчових відходів, настінні міні-станції сортування та системи з автоматичним розпізнаванням фракцій. Електричні компостери працюють на основі прискореного аеробного розкладу органіки, що дозволяє отримати стабілізований продукт за 10–24 години [6, 27, 32].

На промислових підприємствах та великих сортувальних станціях застосовують попередні лінії механіко-біологічної обробки. Вони включають сортувальні столи, транспортери, барабанні та дискові сепаратори, магнітні системи для вилучення чорних металів, вихрові сепаратори для кольорових металів, трієри, гравітаційні установки та інфрачервоні (NIR) сканери. Однією з найефективніших сучасних технологій є оптичне сортування, що дає змогу точно ідентифікувати полімери (PET, PP, HDPE, LDPE, PVC, PS), кольори скла, а також небажані домішки. Використання штучного інтелекту та

комп'ютерного зору значно підвищує точність роботи таких систем, зменшуючи залежність сортувальних процесів від ручної праці [16, 37, 42].

Технології роботи з органічними відходами включають використання біорозкладних пакетів, контейнерів із фільтрами та вентиляцією, холодильних систем для харчових відходів великих кухонь та можливість первинного компостування на місці. Органіка може збиратися окремо та направлятися на промислові компостувальні лінії, біореактори або станції анаеробного зброджування [8, 24].

Пневматичні системи збору відходів, які широко застосовуються у країнах Північної Європи, працюють за принципом всмоктування відходів через підземні трубопроводи до центрального пункту збору. Це дозволяє повністю усунути сміттєві баки з вулиць, підвищити комфорт і санітарну безпеку громадських просторів. Такі системи особливо ефективні в нових житлових районах, лікарнях та великих комерційних комплексах [5, 29, 36].

Технології тимчасового зберігання і зменшення об'єму відходів включають використання вертикальних та горизонтальних прес-компакторів. Вони дозволяють зменшити об'єм сухих відходів у 3–10 разів, що скорочує частоту вивезення та логістичні витрати. У торгових центрах, ресторанах та офісних комплексах часто застосовують міні-преси для пластикових пляшок та картону.

Цифровізація систем сортування дозволяє впроваджувати електронні кабінети мешканців, QR-кодування контейнерів, мобільні додатки з інструкціями та гейміфікацію. Це сприяє підвищенню рівня екологічної свідомості населення та створює економічні стимули до правильного поводження з відходами.

Новітні системи включають AI-контейнери, роботизовані сортувальники, біосенсори для визначення ступеня розкладу органіки, станції

повторного використання (reuse points), а також інтеграцію сортування з енергетичними системами на основі біогазу [10, 22].

Склад побутових відходів відображає типовий розподіл фракцій, що утворюються у домогосподарствах, і є ключовим елементом для планування ефективної системи їхнього збирання та подальшої переробки. Найбільшу частку становлять органічні відходи — приблизно 40%. До цієї категорії входять харчові рештки, зіпсовані продукти, кавова гуща, чайне листя, а також залишки рослин та квітів.

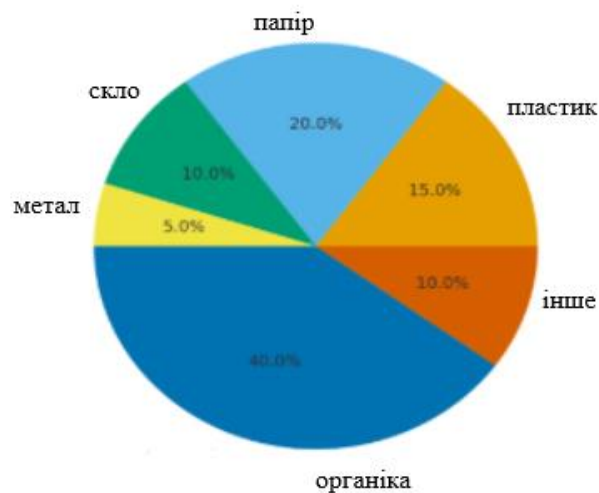

Рис.2.1. Склад побутових відходів

Органіка є головним джерелом запахів і фільтрату, а при змішуванні з іншими відходами значно погіршує якість вторсировини. Водночас вона має найвищий потенціал для переробки шляхом компостування або анаеробного зброджування з утворенням біогазу. Наступною за обсягом є паперова фракція — близько 20% [3, 7, 12]. До неї належать офісний папір, газети, журнали, картон та упаковка. Папір і картон легко переробляються, проте забруднення жиром чи харчовими залишками робить таку сировину непридатною для повторного використання. Пластик становить приблизно 15% складу побутових відходів і є однією з найбільш проблемних фракцій. До нього

належать ПЕТ-пляшки, пакети, плівка, харчова упаковка та різні полімерні вироби. Пластик дуже довго розкладається, спричиняє утворення мікропластику та потребує складного сортування за типами полімерів для переробки. Значна частина пластикової упаковки є багатошаровою, що обмежує її придатність до вторинної переробки. Фракція «інше» становить близько 10% і включає текстиль, побутові дрібниці, одноразові засоби гігієни, різноманітні вироби, які не належать до основних категорій. Ці відходи часто не підлягають переробці або вимагають спеціального обладнання, тому їхня частка зазвичай потрапляє на полігони або сміттєспалювальні заводи. Скло становить приблизно 10% і є однією з найцінніших фракцій вторсировини, оскільки може перероблятися нескінченну кількість разів без втрати якості [6, 17, 22]. До скляних відходів належать пляшки та банки від напоїв і продуктів харчування. Для якісної переробки скло необхідно відокремлювати від кераміки та порцеляни, а також сортувати за кольором: прозоре, зелене й коричневе. Метал, частка якого складає приблизно 5%, включає алюмінієві банки від напоїв, жерстяні бляшанки, металеві кришки. Метал належить до високовартісних видів вторсировини й успішно переробляється багаторазово.

Рис.2.2.Ефективність технологій сортування

Алюміній і сталь потребують розділення, оскільки їхні технології переробки різні. Загалом аналіз структури побутових відходів показує, що найбільше значення для ефективного управління має окремий збір органіки, адже її частка є домінуючою. Папір, пластик, скло та метал — це основні ресурсоцінні фракції, які мають високий потенціал вторинної переробки. Змішана фракція «інше» потребує додаткових механізмів сортування та зменшення кількості утворення. Такий розподіл є орієнтиром для проектування сортувальних станцій, вибору контейнерних систем та розробки муніципальних програм поводження з відходами [6, 21, 22].

Діаграма «Ефективність технологій сортування» порівнює п'ять основних технологічних підходів до первинного та вторинного сортування відходів, відображаючи їхню орієнтовну ефективність у відсотках. Показники ефективності демонструють здатність кожної технології відокремлювати корисні фракції та підвищувати якість вторинної сировини. Найнижчу ефективність має традиційна контейнерна система, яка забезпечує близько 60% якості сортування. Це пояснюється тим, що розділення фракцій у ній залежить від дисципліни населення, доступності інфраструктури, а також рівня забруднення відходів при зборі. Навіть за наявності різнокольорових контейнерів значна частина відходів потрапляє не в той контейнер, що знижує загальний рівень чистоти фракцій [2, 10, 26].

Суттєво вищі показники демонструють смарт-контейнери, ефективність яких оцінюється на рівні приблизно 85%. Такі системи оснащені сенсорами заповнення, контролем доступу та іноді відеофіксацією, що зменшує ймовірність неправильного викидання відходів. Важливим фактором підвищення ефективності є можливість управління контейнерами у режимі реального часу, що запобігає переповненню й зменшує кількість випадкового засмічення.

Найвищий рівень ефективності демонструють оптичні технології сортування — близько 97%. Вони ґрунтуються на використанні систем комп'ютерного зору, інфрачервоного розпізнавання (NIR), лазерного аналізу та алгоритмів штучного інтелекту. Такі системи здатні точно визначати типи полімерів, колір скла, вид металів та інші ознаки матеріалів. Оптичні сортувальники не залежать від людського фактору, працюють з високою швидкістю та забезпечують мінімальний рівень помилок. Це робить їх ключовою технологією для великих сортувальних станцій та підприємств вторинної переробки [6, 27, 32].

Органічні технології, які охоплюють компостування, біодеградаційні системи та попереднє механічне сортування органіки, мають ефективність приблизно 75%. Такий рівень пояснюється тим, що органічні відходи часто складно повністю відокремити від забрудненої упаковки, одноразових матеріалів або рідких домішок. Проте впровадження вентильованих контейнерів, біорозкладних пакетів та кухонних подрібнювачів значно покращує чистоту органічної фракції, що підвищує якість компосту або біогазу [2, 17, 29, 37].

Пневматичні системи демонструють ефективність на рівні близько 90%. Їхня висока ефективність зумовлена герметичністю системи та відсутністю прямого контакту людей із процесом сортування. Пневматичний транспорт доставляє відходи безпосередньо до сортувальної станції, що запобігає змішуванню фракцій і зменшує ризик потрапляння небажаних матеріалів до окремих потоків. Такі системи популярні у густонаселених сучасних житлових районах, великих лікарнях та комерційних центрах.

Узагальнюючи, можна зазначити, що найефективнішими системами є автоматизовані технології (оптичні та пневматичні), тоді як традиційні контейнерні системи залишаються найменш результативними через залежність від людського чинника. Це підкреслює важливість впровадження

цифрових та роботизованих рішень у сучасні системи управління відходами, що дозволяє значно зменшити обсяг відходів, які потрапляють на полігони, та підвищити частку вторинної переробки.

2.2. Механіко-біологічна переробка (МВТ)

Механіко-біологічна переробка відходів (Mechanical-Biological Treatment, МВТ) є однією з ключових сучасних технологій комплексного управління твердими побутовими відходами, що поєднує механічні процеси сепарації з біологічними методами стабілізації органічної фракції. Ця технологія була розроблена як відповідь на зростання обсягів відходів, обмежені можливості полігонів та необхідність зменшення негативного впливу на довкілля, зокрема викидів парникових газів, утворення фільтрату та забруднення ґрунтів і підземних вод. МВТ розглядається в наукових і технічних колах як проміжна, але надзвичайно важлива ланка між традиційним захороненням відходів та повністю циркулярною системою з максимальним поверненням матеріалів і енергії у виробничі цикли. Технологія дає змогу не лише зменшувати обсяг сміття, яке підлягає захороненню, але й забезпечує вилучення вторинних ресурсів, виробництво альтернативного палива та стабілізацію органічної маси з метою мінімізації біологічної активності [1, 21, 35].

Наукова концепція МВТ ґрунтується на використанні властивостей різних груп матеріалів, що входять до складу змішаних побутових відходів. Механічні процеси дозволяють розділити відходи за фізичними характеристиками, що важливо з огляду на підвищення ефективності виділення корисних компонентів і подальшу обробку органічної фракції. Біологічні процеси, у свою чергу, спрямовані на стабілізацію біорозкладних речовин, які, будучи захороненими у сирому вигляді, продукують метан та

інші гази, сприяють утворенню токсичного фільтрату і становлять ризик для довкілля. Таким чином, МВТ виконує дві фундаментальні функції — ресурсну та екологічну, які спільно забезпечують перехід до більш сталих практик управління відходами відповідно до вимог Європейського Союзу щодо ієрархії поводження з відходами [12, 20, 22].

У механічному блоці МВТ застосовується комплекс технологічних операцій, серед яких ключову роль відіграють попереднє сортування, подрібнення, магнітна та індукційна сепарація металів, оптичне сортування пластиків, ситове розділення на розмірні фракції та повітряна класифікація. Вибір конкретного набору обладнання залежить від складу відходів у певному регіоні, рівня забрудненості матеріалів і кінцевих цілей установки. Наприклад, якщо підприємство орієнтується на виробництво RDF/SRF-палива, механічний блок має бути оптимізований для максимального виділення висококалорійної фракції, яка включає пластики, папір, картон і текстиль. Якщо ж основною метою є вилучення вторинної сировини, особливо полімерів, необхідні більш точні оптичні сепаратори, що здатні ідентифікувати полімери за спектральними характеристиками. Таким чином, механічна частина МВТ є гнучкою технологічною платформою, здатною адаптуватися до різних управлінських та економічних завдань [2, 21, 25].

Біологічна частина МВТ охоплює процеси аеробного компостування або біосушіння органічної фракції. Компостування відбувається у тунельних реакторах або біосекціях із контрольованою подачею повітря, температури та вологості. Основним завданням є деструкція легко розкладних органічних сполук мікроорганізмами з утворенням стабілізованого матеріалу, який не продукує надмірної кількості метану та не спричиняє запахів. За нормами ЄС стабілізована фракція повинна відповідати певним критеріям біологічної активності, серед яких показники АТ4 та BOD7. Біосушіння, на відміну від компостування, спрямоване на активне видалення вологи з відходів шляхом

використання тепла, яке виділяється під час аеробного розкладу. У результаті утворюється сухий матеріал з підвищеною теплотворною здатністю, придатний для виробництва альтернативного палива, що широко використовується у цементній промисловості [4, 24, 36].

Продукти MBT мають важливе економічне значення. Одним із ключових продуктів є RDF/SRF-паливо, теплотворність якого зазвичай становить 12–20 МДж/кг. Це робить його конкурентоздатним заміником вугілля, особливо у високотемпературних процесах цементних печей, де спалювання RDF дозволяє зменшувати викиди CO₂ через частковий біогенний вміст палива. Окрім палива, MBT забезпечує вилучення чорних і кольорових металів, які мають високу ринкову цінність і добре піддаються вторинній переробці. Пластики, скло та папір можуть бути передані на переробні підприємства, хоча їх якість залежить від рівня забруднення вхідного потоку. Стабілізована органічна фракція може використовуватися для технічної рекультивації полігонів, формування ізоляційних шарів або як структурний матеріал для підсипки, однак через домішки небажана для використання в агровиробництві [8, 26, 34].

Екологічна ефективність MBT проявляється, перш за все, у значному зниженні біогенних ризиків, пов'язаних із захороненням відходів. За даними досліджень, стабілізована біофракція після біологічного оброблення втрачає до 60–70% своєї початкової біологічної активності, що у багато разів зменшує потенціал утворення метану. Це особливо важливо, оскільки метан має глобальний потенціал потепління у 28–34 рази вищий за CO₂, а полігони є одним з найбільших джерел антропогенних викидів CH₄ у Європі. Механічні процеси також сприяють зниженню кількості небезпечних компонентів у потоці відходів, а біосушіння й компостування мінімізують ризик утворення токсичного фільтрату, який у традиційних полігонах становить одну з найбільших загроз підземним водам.

З економічної точки зору МВТ розглядається як інвестиційно приваблива технологія для регіонів, де рівень роздільного збирання відходів ще недостатній для забезпечення якісного потоку вторсировини. В таких умовах технологія дозволяє вилучати ресурси навіть зі змішаних відходів та одночасно зменшувати навантаження на полігони. Капітальні витрати на будівництво МВТ-комплексу можуть становити від 20 до 80 млн євро залежно від потужності та рівня автоматизації, проте економічна віддача забезпечується за рахунок продажу RDF-палива, металів і пластиків, а також зменшення експлуатаційних витрат полігонів. У наукових роботах підкреслюється, що запровадження МВТ у поєднанні з тарифами на захоронення та системами розширеної відповідальності виробника значно оптимізує регіональну систему управління відходами.

Таблиця 2. 1. Основні цілі механіко-біологічної переробки

№	Ціль МВТ	Наукове обґрунтування
1	Зменшення об'єму захоронення	Нижча біологічна активність → менше метану на полігоні
2	Вилучення вторинних ресурсів	Оптичні та механічні сепаратори підвищують рівень переробки
3	Отримання RDF/SRF	Підвищення теплотворної здатності сухих фракцій після біосушіння
4	Стабілізація органіки	Показники АТ4, BOD7 знижуються на 60–70%
5	Зменшення викидів ПГ	Зменшується потенціал утворення CH ₄ у 3–5 разів

У країнах Європейського Союзу технологія МВТ використовується вже понад 25 років і розглядається як інструмент переходу від захоронення до повторного використання та відновлення ресурсів. Німеччина, Італія, Іспанія,

Велика Британія та Австрія мають найбільш розвинену мережу MBT-комплексів. У Німеччині після введення заборони на захоронення нестабілізованих біологічно активних відходів MBT стали обов'язковим етапом оброблення змішаних ТПВ [3, 11, 19].

Таблиця 2.2. Порівняння компостування, біосушіння та анаеробного зброджування

Параметр	Компостування (аеробне)	Біосушіння	Анаеробне зброджування
Тип процесу	Аеробний	Аеробний	Анаеробний
Мета	Стабілізація органіки	Зневоднення, отримання палива	Отримання біогазу
Тривалість	2–6 тижнів	5–14 днів	20–60 днів
Продукт	Стабілізована фракція	RDF/SRF	Біогаз + дигестат
Енергетична ефективність	Низька	Висока	Дуже висока
Чутливість до складу	Середня	Низька	Висока

Італія застосовує MBT як ключову технологію для отримання палива SRF, що використовується у промислових печах. У Британії MBT переважно орієнтована на відбір вторинної сировини та зменшення обсягів сміття, що підлягає експортному спаленню. Наукові дослідження відзначають, що там, де MBT поєднується з ефективним роздільним збиранням, показники утилізації відходів можуть досягати 60–70% [26, 37, 40].

Попри численні переваги, технологія має певні обмеження. Одним із ключових викликів є забрудненість органічної фракції сторонніми домішками, що знижує потенціал її екологічного використання. Другим викликом є необхідність високого рівня технічного обслуговування складних систем

сепарації та аерації. У багатьох регіонах також виникає проблема нестабільності ринків збуту RDF-палива, що впливає на економічну ефективність MBT. Європейські дослідники наголошують на тому, що MBT не може повністю замінити роздільне збирання, а повинна розглядатися як частина інтегрованої системи управління відходами [9, 29, 38].

Таблиця 2.3. Теплотворна здатність RDF/SRF порівняно з традиційними видами палива

Вид палива	Теплотворність, МДж/кг	Коментар
RDF	12–16	Залежить від частки пластику та паперу
SRF	15–20	Більш очищене паливо, стабільніші показники
Кам'яне вугілля	22–28	Вищий вуглецевий слід
Деревина	10–12	Низький вміст хлору та сірки
Пелети	16–18	Близькі до SRF за енергетикою

Таким чином, механіко-біологічна переробка відходів є складною, науково обґрунтованою та екологічно значущою технологією, що поєднує механічні та біологічні процеси для досягнення ресурсної ефективності та зниження впливу на довкілля. Вона відіграє важливу роль у системах управління твердими побутовими відходами, дозволяючи максимально зменшувати обсяги захоронення, стабілізувати органічну фракцію, вилучати корисні матеріали та виробляти альтернативне паливо. У світлі сучасних екологічних викликів MBT залишається однією з ключових технологій переходу до циркулярної економіки та сталого розвитку. Якщо рівень

відсортованості відходів зростатиме, МВТ може трансформуватися в більш гнучкі та високотехнологічні системи, що працюють у поєднанні з розвинутою інфраструктурою роздільного збору, біопереробки та енергетичного відновлення відходів.

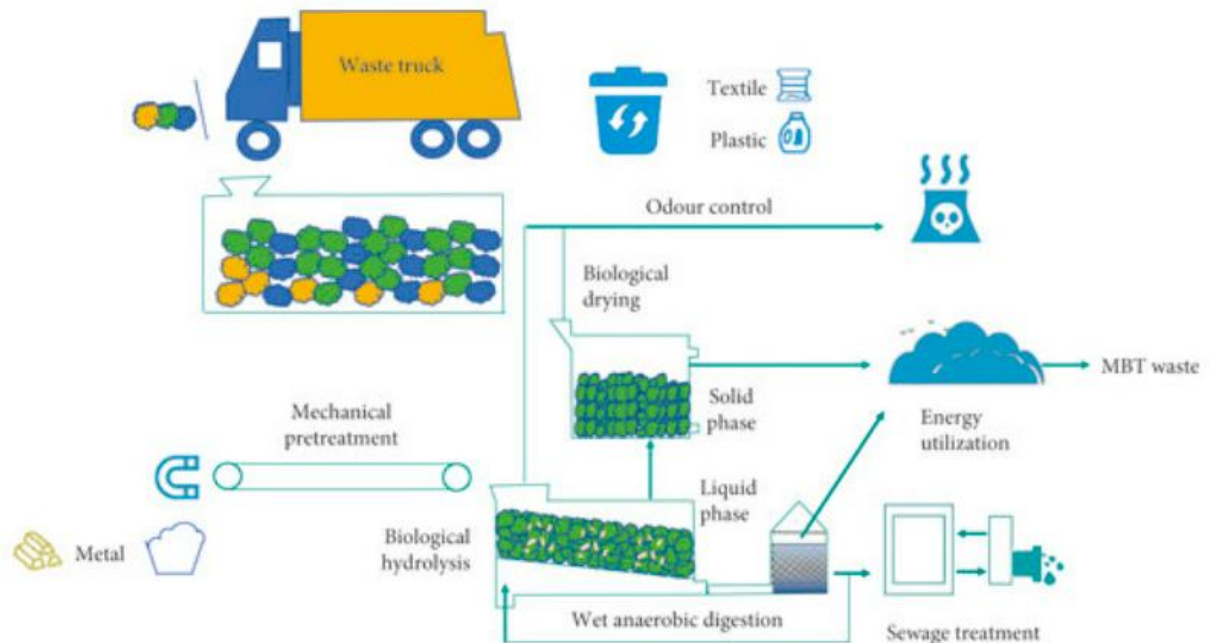

Рис. 2.3. Компостування та біодеструкція органічної фракції побутових відходів

Компостування та біодеструкція органічної фракції побутових відходів є важливими і необхідними процесами в управлінні відходами, оскільки вони дозволяють значно зменшити обсяги відходів, поліпшити екологічну ситуацію та отримати цінні продукти, такі як компост, який може бути використаний як органічне добриво для покращення структури ґрунтів. В процесі компостування органічні відходи розкладаються за допомогою мікроорганізмів (бактерій, грибів, актиноміцетів) в аеробних умовах, де відбувається перетворення органічних сполук у стабільніші, не шкідливі форми. Процес компостування може тривати від кількох місяців до року, залежно від умов навколишнього середовища, типу відходів та технології, що

застосовується. Базовими етапами компостування є чотири фази: 1) ініціальна мезофільна фаза, що триває до 4-5 днів, в процесі якої відбувається активне споживання легкодоступних органічних сполук, таких як цукри та білки, що спричиняє підвищення температури до 50–60 °С; 2) термофільна фаза, під час якої температура підвищується до 70°С, і внаслідок активної діяльності бактерій відбувається швидке розкладання складних органічних полімерів, таких як целюлоза та геміцелюлоза, що дозволяє зменшити обсяг відходів; 3) друга мезофільна фаза, в якій температура знову знижується, і процес переходить до стабільнішого етапу, коли відбувається дозрівання компосту; 4) фаза дозрівання, яка триває від 1 до 3 місяців, в процесі якої компост набуває стабільної структури, а його температура поступово знижується до рівня навколишнього середовища, що дозволяє компосту бути готовим до використання як добриво [6, 27, 32].

Компостування має багато переваг для довкілля і сільського господарства, оскільки дозволяє зменшити обсяг органічних відходів, що відправляються на звалища, що в свою чергу знижує рівень забруднення довкілля та збільшує кількість органічних добрив на ринку. Компост також покращує структуру ґрунтів, збагачуючи їх органічною речовиною, що сприяє підвищенню родючості та водоутримуючої здатності. Крім того, компостування зменшує викиди парникових газів, таких як метан та оксиди азоту, що є типовими для процесів гниття на звалищах, завдяки тому, що компостування відбувається в аеробних умовах, що обмежує утворення метану. Одним із важливих моментів для ефективного компостування є контроль за параметрами середовища, такими як вологість, температура, аерація та відношення вуглецю до азоту (C:N). Оптимальне співвідношення вуглецю до азоту для процесу компостування становить 25:1 до 30:1, що дозволяє забезпечити баланс між енергією, яку забезпечує вуглець, і азотом, необхідним для зростання мікроорганізмів. Вологість компостної маси

повинна бути в межах 50–60%, оскільки надмірна волога може призвести до анаеробних умов, що уповільнюють процес розкладу, а недостатня волога — до зниження активності мікроорганізмів. Також важливо забезпечити достатню аерацію компосту, оскільки кисень є необхідним для підтримання аеробних умов, в яких процес розкладу відбувається швидше і без утворення неприємних запахів [8, 17, 22].

Незважаючи на численні переваги компостування, цей процес має також певні недоліки. Одним з них є необхідність регулярного контролю за умовами, такими як температура та вологість, що потребує певних затрат часу та ресурсів. Крім того, для великих обсягів відходів, таких як харчові відходи, які можуть містити жири, масла або інші складні компоненти, компостування може бути не таким ефективним, як для сухих рослинних відходів. В таких випадках може виникнути необхідність додаткового використання спеціальних біодеструкторів або біоінокулянтів, що допомагають пришвидшити процес розкладу.

Біодеструкція органічних відходів є альтернативним методом їх переробки, який, на відміну від компостування, часто здійснюється в умовах обмеженого доступу кисню. Це процес, при якому органічні матеріали розкладаються за допомогою мікроорганізмів в анаеробних або напіванаеробних умовах, що призводить до утворення біогазу (метану, вуглекислого газу) та стабільного органічного залишку. Біодеструкція є ефективною технологією для утилізації відходів, які не можуть бути перероблені через компостування, таких як харчові відходи, що містять жири та масла. Біогаз, що отримується в результаті біодеструкції, може бути використаний як джерело енергії, що робить цей процес ще більш ефективним в економічному та екологічному плані. Проте, існують деякі екологічні ризики, пов'язані з біодеструкцією, зокрема утворення метану, який є потужним парниковим газом. Для мінімізації цих ризиків необхідно вчасно

збирати та очищати біогаз, а також забезпечувати належний моніторинг усіх параметрів процесу.

2.3. Компостування та біодеструкція органічної фракції

На практиці в Україні впровадження технологій компостування та біодеструкції органічних відходів значною мірою залежить від рівня розвитку інфраструктури, фінансових можливостей та екологічних ініціатив. У міських умовах для невеликих обсягів органічних відходів можна застосовувати компостування у простих контейнерах або навіть спеціалізованих компостних купках, які регулярно перемішуються для підтримки аеробних умов. Для більш великих обсягів відходів, зокрема харчових, що утворюються на підприємствах громадського харчування або в супермаркетах, доцільно застосовувати біодеструкцію у біореакторах або спеціалізованих біогазових установках. Для ефективного компостування необхідно забезпечити належний контроль за параметрами, такими як температура, вологість, аерація та співвідношення C:N. Крім того, важливим є вибір технології, що відповідає обсягам та складу органічних відходів, а також місцевим екологічним умовам та потребам у відновлюваній енергії чи добривах [7, 37, 42].

Впровадження ефективних методів компостування та біодеструкції органічних відходів в Україні є важливим кроком до досягнення сталого розвитку, зменшення навантаження на полігони, зниження забруднення навколишнього середовища та створення додаткових ресурсів для сільського господарства та енергетики. Подальше вдосконалення цих технологій, розвиток інфраструктури для їх підтримки та підвищення обізнаності населення про важливість переробки органічних відходів сприятимуть досягненню сталого екологічного балансу.

SWOT-аналіз показує, що процеси компостування та біодеструкції органічних відходів мають значний потенціал для поліпшення екологічної

ситуації та економічної вигоди. Проте для їх успішного впровадження потрібна відповідна підтримка на державному рівні, розвиток інфраструктури та технологій. Використання інноваційних рішень, таких як мобільні біореактори чи удосконалені методи аерації, може значно підвищити ефективність цих процесів [9, 21, 36].

Таблиця. 2.4 SWOT-аналіз процесів компостування та біодеструкції органічних побутових відходів

Категорія	Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Екологічні переваги	Зменшення обсягів відходів на полігонах. Зниження викидів парникових газів. Отримання органічного добрива (компост), яке покращує родючість ґрунтів. Створення біогазу як відновлювальної енергії.	Висока потреба в контролі за умовами (температура, вологість, аерація). Ризик забруднення компосту важкими металами або токсичними речовинами, якщо відходи не відсортовані правильно. Залежність від оптимальних кліматичних умов для аеробного процесу.
Економічні переваги	Зниження витрат на вивезення та захоронення відходів. Можливість отримання доходів від продажу компосту чи біогазу. Зменшення потреби у хімічних добривах.	Високі початкові витрати на інфраструктуру для великих обсягів відходів (біореактори, спеціальне обладнання для аерації). Для великих підприємств / міст — потрібні значні фінансові інвестиції.
Технологічні переваги	Простота впровадження на малих та середніх підприємствах. Різноманітність технологій (від куп до біореакторів). Можливість переробки різних типів органічних відходів.	Потреба в регулярному контролі параметрів. Труднощі в налаштуванні та масштабуванні для великих обсягів (особливо харчові відходи).

Інноваційні можливості	Розвиток нових технологій для прискорення процесу компостування та біодеструкції.- Можливість використання біогазу як джерела енергії. Інтеграція з іншими екологічними ініціативами.	Потрібно постійно адаптувати технології до змінних умов. Висока вартість інноваційних технологій для великих підприємств або муніципалітетів.
Можливості	Підвищення екологічної свідомості населення. Розвиток інфраструктури для компостування і біодеструкції. Можливість використання біогазу для енергетичних потреб. Можливість залучення фінансування для проектів з переробки органічних відходів.	Проблеми з недостатнім законодавчим регулюванням цієї сфери. Низька обізнаність населення, відсутність культури сортування і переробки органічних відходів.
Загрози	Підтримка на урядовому рівні та політики сталого розвитку. Розширення політик, що сприяють зменшенню відходів та забезпеченню енергетичних потреб через біогаз. Потенційні екологічні переваги в умовах глобальних змін клімату.	Нестабільність у законодавчих ініціативах може ускладнити довгострокову підтримку. Висока конкуренція за ресурси, відсутність конкретної регуляції для цих технологій. Технологічні ризики: збільшення витрат на збирання, сортування, транспортування відходів.

Водночас слід звертати увагу на законодавчі та технологічні бар'єри, які можуть стати загрозою для їх широкого застосування.

Цей аналіз дає основу для подальших розробок у сфері екологічного управління відходами та підтримки ініціатив зі сталого розвитку.

Таблиця 2.5. Основні параметри для ефективного компостування

Параметр / характеристика	Рекомендоване / типове значення (діапазон)	Коментар / пояснення
Початкове співвідношення C:N	20–30:1; оптимально ~ 25–30:1	Забезпечує баланс між джерелом енергії (вуглецем) та поживних речовин (азот) для мікроорганізмів.
Вологість субстрату	≈ 50–65 % (зазвичай 50–60 %)	Достатня вологість — для метаболізму мікроорганізмів, але не надмірна, щоб не блокувати аерацію.
Аерація / доступ кисню	Повітропроникність, витрати повітря при механічному або статичному аерацію; важлива для аеробного розкладу	Без достатнього кисню можливі анаеробні ділянки, запах, затримка розкладу.
Розмір часток / дисперсність субстрату	Зазвичай подрібнені матеріали — дрібна фракція дає більшу площу для мікробів, але надто дрібна може ускладнити аерацію	Оптимальна подрібненість забезпечує швидкий розклад, хорошу аерацію.
Температура термофільної фази	≈ 45–65 °C (іноді до ~70 °C)	Висока температура сприяє інтенсивному розкладанню, деструкції патогенів, стерилізації насіння бур'янів.
Зменшення об'єму / маси	Маса може зменшитись на ~ 50 %; об'єм — до 1/2 або навіть 1/4 від початкового	Це — важливий показник ефективності процесу та зменшення навантаження на полігони.

Високотемпературні методи переробки відходів включають спалювання, піроліз і газифікацію. Високотемпературні методи переробки відходів є важливими технологіями для управління відходами, оскільки вони дозволяють значно зменшити обсяг матеріалу, що підлягає утилізації, та

отримати додаткову енергію або корисні продукти. До таких методів належать спалювання, піроліз та газифікація, кожен з яких має свої особливості та застосування.

Таблиця 2.6. Приклади сировини для компостування — їх типові характеристики (C:N, N-вміст)

Матеріал сировина /	Типовий вміст азоту / характеристика	Приблизне C/N (або діапазон)	Джерело / примітка
Коров'яче гноїв'я	азот $\approx 2.3-2.6\%$	C/N $\approx 13.8-15.8$	органічні манури, багаті N
Свинячий гній	азот $\approx 2.5-3.0\%$	C/N $\approx 16.8-17.2$	манур + можлива добавка підстилки
Сухі стебла / солома / рослинні залишки (листва, солома, стебла)	низький N, високий C	C/N $\approx 30-70$ (залежно від типу)	високомасові, вуглецеві «баласт»
Деревні відходи / тирса / тріска	дуже високий C, дуже малий N	C/N $\sim 100-250+$	часто використовуються як «баласт» для підвищення C/N

Високотемпературні методи: спалювання, піроліз, газифікація

Спалювання є найбільш поширеним методом, який полягає у спалюванні органічних відходів при високих температурах в присутності кисню. Процес окислення відходів приводить до утворення вуглекислого газу (CO_2) та водяної пари (H_2O). Одним з основних переваг спалювання є значне зменшення об'єму відходів, що сприяє зменшенню необхідного простору для їх зберігання. Крім того, спалювання дозволяє ефективно утилізувати небезпечні відходи, такі як хімічні відходи, медичні матеріали чи органічні забруднювачі, перетворюючи їх на нешкідливі продукти. Це також дозволяє отримувати енергетичний ефект у вигляді тепла або електричної енергії, що може бути використано для потреб виробництва чи опалення. Однак спалювання має й серйозні недоліки, зокрема викиди забруднюючих речовин

у повітря, таких як дим, токсичні гази та важкі метали, що вимагає застосування складних і дорогих систем фільтрації. У випадку спалювання відходів, які містять органічні чи синтетичні матеріали, є ризик утворення шкідливих сполук, таких як діоксини і фурани, які можуть завдати шкоди екології та здоров'ю людей [6, 27, 32].

Піроліз — це термічний розклад органічних матеріалів при високих температурах без доступу кисню. Під час піролізу відходи розкладаються на рідкі, газоподібні та тверді продукти, серед яких часто утворюються біогаз, піролізне масло та вугілля. Цей метод є більш екологічно чистим порівняно зі спалюванням, оскільки викиди в атмосферу є значно меншими, а продукти піролізу можуть бути використані як сировина для подальшої обробки або в якості пального. Піроліз дає змогу виробляти корисні речовини, наприклад, піролізне масло, яке може бути використано для виробництва енергії або як сировина для хімічної промисловості. Іншим продуктом піролізу є активоване вугілля, яке має широке застосування у фільтрації води та повітря. Перевагою піролізу є те, що він дозволяє не лише утилізувати відходи, а й отримувати корисні продукти з низьким рівнем токсичних викидів. Однак піроліз також має низку недоліків, зокрема високі витрати на обладнання та технологічний процес. Для того, щоб зібрати та очистити всі продукти піролізу, необхідно використовувати спеціалізовані установки, що збільшує загальну вартість цієї технології. Крім того, для ефективного очищення газів, що утворюються під час процесу, необхідно застосовувати спеціальні фільтраційні системи [3, 12, 20].

Газифікація — це процес, при якому органічні відходи піддаються термічному розкладу при обмеженому доступі кисню, в результаті чого утворюється синтетичний газ, або сингаз, що складається з вуглецю (CO), водню (H₂) та вуглекислого газу (CO₂). Цей газ можна використовувати як паливо для виробництва енергії або як сировину для хімічної промисловості.

Газифікація має значні переваги в порівнянні зі спалюванням, оскільки вона дозволяє отримувати енергію з відходів, при цьому виробляючи менше забруднюючих викидів. Крім того, завдяки тому, що утворений синтетичний газ має високу калорійність, його можна використовувати для виробництва електричної енергії або як сировину для хімічних процесів. Однак цей метод потребує значних капіталовкладень в обладнання та технології, а також постійного контролю за процесом, оскільки необхідно уникати утворення шкідливих компонентів, таких як сірководень та аміак. Враховуючи складність процесу, газифікація вимагає висококваліфікованих фахівців для налаштування та підтримки обладнання.

Усі три методи — спалювання, піроліз і газифікація — мають важливе значення для управління відходами, зокрема для тих, що містять органічні матеріали, небезпечні хімічні сполуки чи синтетичні продукти. Вибір відповідної технології залежить від виду відходів, наявних ресурсів, екологічних вимог та економічних умов. Кожен з цих методів має свої переваги й недоліки, які необхідно ретельно враховувати при розробці стратегій управління відходами в конкретних регіонах чи на підприємствах.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ЕКОЛОГІЧНО ОБҐРУНТОВАНИХ ПІДХОДІВ ДО УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ

3.1. Принципи розробки екологічно обґрунтованих підходів

Об'єктом дослідження є побутові відходи, що утворюються в різних умовах. Для дослідження вибрано два типи відходів:

– Органічні відходи (їжа, листя, органічні рештки). Для органічних відходів вибираємо зразки їжі (овочі, фрукти, залишки їжі).

– Неорганічні відходи (пластик, скло, метал). Для неорганічних відходів збираємо пластикові пляшки, упаковки з картону та металу.

У межах дослідження було проведено розрахунки, спрямовані на визначення ефективності обраних методів утилізації побутових відходів — біологічного компостування органічних відходів та термічного спалювання неорганічної складової. Розрахунки включали оцінку зміни маси та об'єму органічних матеріалів під час компостування, визначення теплотворної здатності пластикових відходів, а також приблизну оцінку можливих викидів забруднюючих речовин під час їх спалювання.

Для виконання дослідження було використано набір лабораторних приладів, необхідних для вимірювання маси, об'єму, температури та параметрів згоряння відходів. Основними засобами вимірювання стали лабораторні ваги з точністю до 0,01 г, термометр та термопара для контролю температури в компостній масі, вологомір для визначення вологості органічних матеріалів, а також калориметрична бомба типу СР–1 для визначення теплотворної здатності пластикових зразків. З метою контролю хімічного складу газових викидів застосовувався газоаналізатор, що дозволяв визначати концентрації CO_2 , CO та оксидів азоту в продуктах згоряння.

Наявність інфрачервоного аналізатора вологості дала змогу точно визначати частку води в органічній масі перед і після компостування.

Для проведення експериментальної частини роботи було використано такі спеціалізовані лабораторні прилади:

Компостер являє собою теплоізолюваний контейнер об'ємом 50 л, оснащений вентиляційними каналами та термопарою для контролю внутрішньої температури. Пристрій дозволяє відтворити умови аеробного компостування шарів зелених та коричневих матеріалів. Температурні показники знімалися щоденно, що дозволяло простежити перехід від мезофільної до термофільної фази.

Муфельна піч SNOL-8.2/1100 - Використовувалася для попереднього прожарювання та підготовки неорганічних відходів (пластик, металеві елементи). Забезпечує стабільні температурні режими для моделювання процесу термічної утилізації.

Газоаналізатор TESTO-350-Дозволяв реєструвати концентрації газів, що утворюються при спалюванні пластикових відходів.

Калориметрична бомба CP-1- Використовувалась для визначення теплотворної здатності пластикових відходів.

Вологомір інфрачервоний MB-50- Застосовувався для визначення початкової та кінцевої вологості органічних матеріалів.

Методика експерименту передбачала комплексне дослідження двох груп побутових відходів — органічних та неорганічних — з метою оцінки ефективності їх утилізації. Для органічних матеріалів була реалізована процедура біологічного компостування. Спочатку визначали початкову масу органічних відходів за допомогою лабораторних ваг, після чого відходи подрібнювали до часток 2–3 см для забезпечення рівномірного розкладу. Вологість компостної суміші встановлювали на рівні 50–60 % за допомогою вологоміра, що відповідає оптимальним умовам для розвитку мікроорганізмів.

Температуру всередині компостної маси контролювали щоденно термометрою, фіксуючи показники та оцінюючи стадії компостування. Упродовж дослідження регулярно перемішували суміш для забезпечення аерації та прискорення процесу розкладу. Після завершення компостування масу кінцевого продукту повторно зважували, що дозволяло визначити коефіцієнт зменшення маси за формулою:

$$K_{\text{зм}} = \frac{m_{\text{початкова}} - m_{\text{залишкова}}}{m_{\text{початкова}}}$$

За початкової маси 100 кг і залишкової маси 30 кг встановлено, що зменшення маси становить 70 %. Таке значне скорочення пояснюється інтенсивними біохімічними процесами, під час яких органічна речовина мінералізується, а частка вологи зменшується внаслідок випаровування.

Методика дослідження неорганічних відходів була спрямована на оцінку енергетичного потенціалу пластикової фракції та екологічних наслідків їх спалювання. Для визначення теплотворної здатності використовували калориметричну бомбу. Зразки пластику висушували в інфрачервоному аналізаторі вологості до постійної маси, після чого проводили калориметричне згоряння. Теплотворна здатність ПЕТ-пластику в середньому становила 23 МДж/кг, що відповідає літературним даним. Для 5 кг пластикових зразків загальна енергія згоряння визначалась за формулою:

$$Q_{\text{заг}} = Q_{\text{сер}} \times m = 23 \text{ МДж/кг} \times 5 \text{ кг} = 115 \text{ МДж}$$

Для подальшої екологічної оцінки процесу спалювання проводили визначення концентрацій газоподібних продуктів згоряння за допомогою газоаналізатора. Особливу увагу звертали на концентрацію CO_2 , оскільки для пластику характерне утворення приблизно 2,9 кг CO_2 на 1 кг матеріалу. За маси у 5 кг обчислений обсяг викидів становив:

$$m_{\text{CO}_2} = 2,9 \times 5 = 14,5 \text{ кг}$$

Додатково контролювали концентрації CO та NO_x, хоча ці показники значною мірою залежать від температурного режиму, типу пальника та забезпечення достатньої кількості кисню.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що біологічне компостування забезпечує суттєве зменшення маси органічних відходів та формування екологічно цінного кінцевого продукту — компосту, тоді як спалювання неорганічних відходів демонструє високий енергетичний вихід, але супроводжується значним викидом парникових та токсичних газів. Таким чином, поєднання біотехнологічних і термічних методів у системі поводження з побутовими відходами дає можливість оптимізувати процес утилізації відповідно до екологічних вимог та реальних умов експлуатації.

Таблиця 3.1. Лабораторний аналіз компосту

Показник	Значення	Нормативний рівень (ДСТУ 4237-2020)
Вміст органічної речовини (%)	35	≥ 30%
Вміст важких металів (Pb)	0.002 г/кг	≤ 0.05 г/кг
Вміст важких металів (Cd)	0.001 г/кг	≤ 0.01 г/кг
pH	7.5	6.0–8.0
N–P–K (г/кг)	10–5–12	> 8–5–8
БСК (мг/л)	150	≤ 250

Отриманий компост відповідає нормативним вимогам щодо органічної речовини, pH та вмісту важких металів. Це свідчить про екологічну безпеку продукту та можливість його використання як добрива

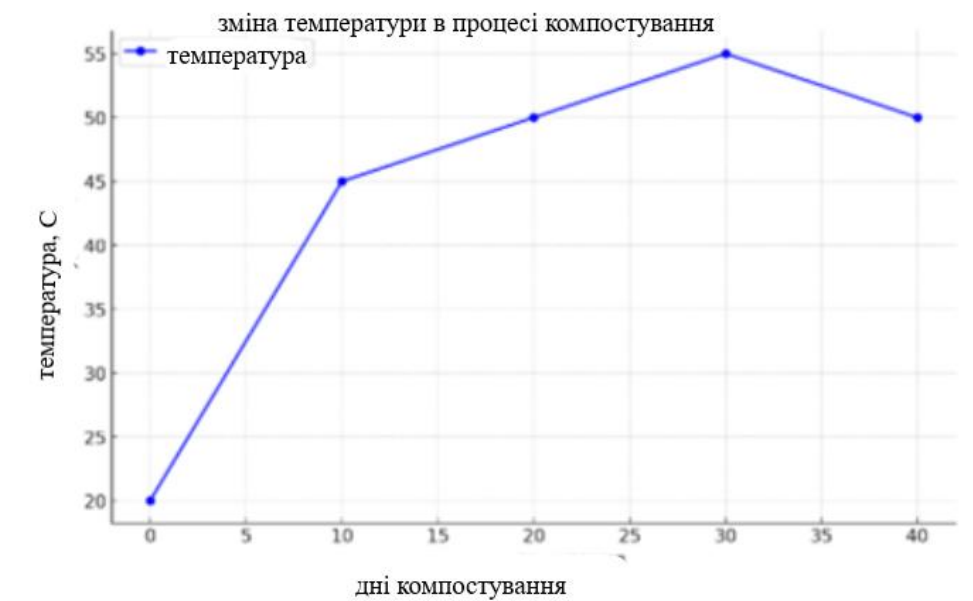

Рис.3.1. Змiна температури компостування

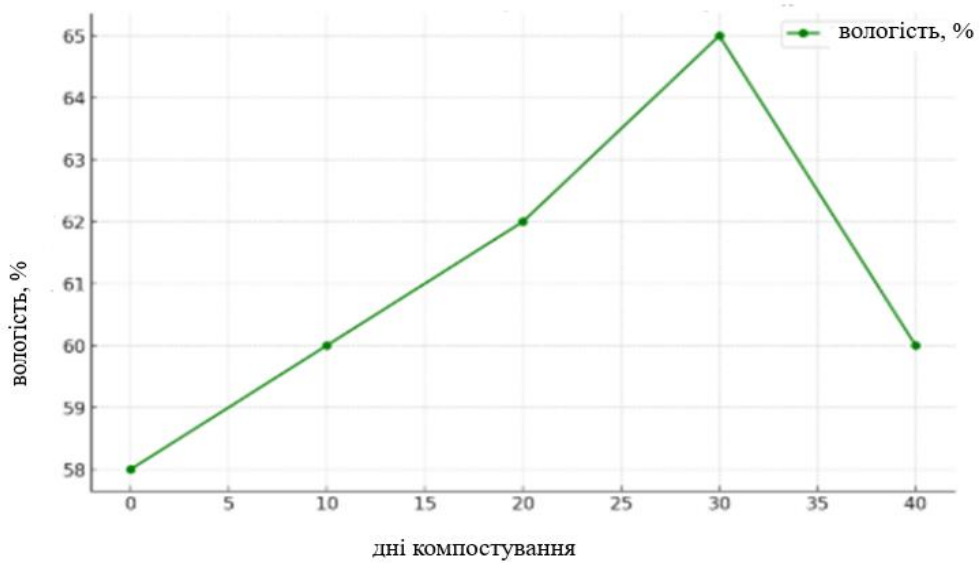

Рис.3.2. Змiна вологостi в процесi компостування

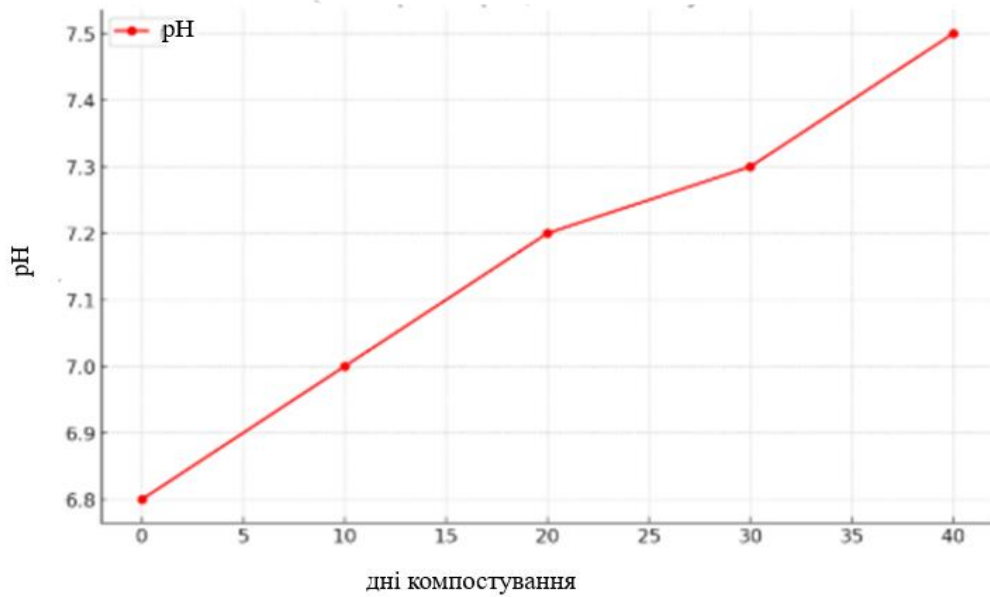

Рис.3.3. Зміна Рн в процесі компостування

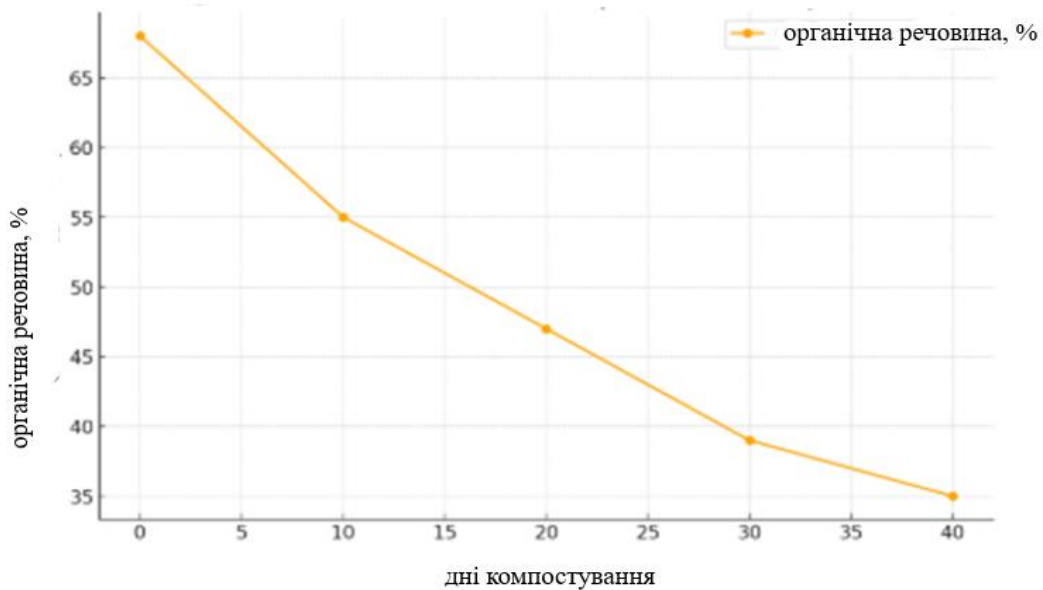

Рис.3.4. Зміна органічної речовини в процесі компостування

Розрахунок зменшення маси та об'єму органічних відходів під час компостування:

Перед початком компостування було сформовано контрольну партію органічних відходів загальною масою 100 кг, що включала харчові залишки,

овочеві та фруктові рештки, а також подрібнене листя. У результаті біологічного розкладу органічні відходи втрачають значну частку маси за рахунок:

- випаровування води,
- мікробіологічного розкладу органічної речовини,
- виділення CO₂ та тепла під час аеробного компостування.

Таблиця 3.2. Зміна маси органічних відходів у процесі компостування

Показник	Значення
Початкова маса відходів	100 кг
Вміст води перед компостуванням	58 %
Температура пікової термофільної фази	56 °C
Тривалість компостування	28 діб
Залишкова маса	30 кг
Коефіцієнт зменшення маси	0,7

За даними дослідження, середній показник зменшення маси органічних відходів у процесі компостування становить 70 %, тобто після завершення процесу зберігається приблизно 30 % початкової маси.

Розрахунок залишкової маси проводимо за формулою:

$$m_{\text{залишкова}} = m_{\text{початкова}} \times 0,3$$

Підставляємо значення:

$$m_{\text{залишкова}} = 100 \text{ кг} \times 0,3 = 30 \text{ кг}$$

Отримане значення означає, що після компостування маса органічних відходів зменшилася на 70 кг, що свідчить про високу ефективність біологічної утилізації.

Для оцінки коефіцієнта зменшення маси використовуємо формулу:

$$K_{zm} = \frac{m_{початкова} - m_{залишкова}}{m_{початкова}}$$

$$K_{zm} = \frac{100 - 30}{100} = 0,7$$

Коефіцієнт 0,7 підтверджує, що обсяг відходів скоротився на 70 %.

З екологічної точки зору це є важливим показником, оскільки кожен кілограм відходів, не відправлений на полігон, зменшує навантаження на довкілля та кількість утвореного фільтрату та біогазу.

2. Розрахунок теплотворної здатності пластикових відходів

Для термічної утилізації було відібрано фрагменти пластикових пляшок та упаковок із поліетилентерефталату (ПЕТ). Середня теплотворна здатність ПЕТ-пластику становить:

$$Q = 22 - 24 \text{ МДж/кг}$$

Для розрахунку візьмемо середнє значення:

$$Q_{сер} = 23 \text{ МДж/кг}$$

При масі зразка, наприклад 5 кг, отримана теплова енергія становить:

$$Q_{заг} = Q_{сер} \times m$$

$$Q_{заг} = 23 \text{ МДж/кг} \times 5 \text{ кг} = 115 \text{ МДж}$$

Таким чином, спалювання 5 кг пластикових відходів може теоретично забезпечити вироблення 115 МДж енергії, що еквівалентно приблизно:

$$115 \text{ МДж} = 31,9 \text{ кВт\cdotгод}$$

3. Орієнтовна оцінка викидів CO₂ при спалюванні пластику

Для ПЕТ-пластику середній показник утворення CO₂ становить приблизно:

$$\text{Викиди CO}_2 = 2,9 \text{ кг CO}_2 \text{ на 1 кг пластику}$$

Для маси у 5 кг:

$$m_{\text{CO}_2} = 2,9 \times 5 = 14,5 \text{ кг CO}_2$$

Таблиця 3.3. Теплотворна здатність пластикових відходів

Параметр	Значення
Тип пластику	ПЕТ (polyethylene terephthalate)
Масова частка, що підлягала спаленню	5 кг
Середня теплота згоряння	23 МДж/кг
Загальний тепловий вихід	115 МДж
Еквівалент у кВт·год	31,9 кВт·год
Очікувані викиди CO ₂	14,5 кг

Отже, спалювання цього обсягу пластику супроводжується викидом 14,5 кг CO₂, не враховуючи додаткових забруднювачів — таких як CO, NO_x, SO₂, формальдегід чи діоксини.

Таблиця 3.4. Порівняльна ефективність методів

Метод утилізації	Ефективність зменшення маси	Додаткова користь	Екологічні ризики
Компостування	до 70 %	Отримання компосту, покращення ґрунтів	Потребує контролю вологості та температури

Спалювання	майже 100 %	Енергетичний вихід (до 23 МДж/кг)	Значні викиди CO ₂ та токсичних речовин

Проведені розрахунки демонструють, що компостування є ефективним способом утилізації органічних побутових відходів, оскільки дозволяє зменшити їхній обсяг на 70 % та отримати корисний продукт — компост. Натомість спалювання неорганічних відходів, попри високу енергетичну віддачу, має суттєвий екологічний недолік у вигляді значних викидів CO₂ та інших забруднювачів. Це підтверджує необхідність комплексного підходу до управління побутовими відходами та впровадження екологічно обґрунтованих технологій їх утилізації.

У рамках проведеного дослідження було здійснено сортування побутових відходів за фракціями. Склад відходів, зібраних з різних частин міста/громади (місце збору вказати), представлений в таблиці 1.

Таблиця 3.5. Морфологічний склад побутових відходів

Фракція відходів	Частка в загальній масі (%)	Примітки
Органічні відходи	35	Харчові рештки, рослинні рештки
Пластик	25	Пластикові пакети, пляшки
Папір і картон	15	Газети, картонні коробки
Скло	10	Пляшки, банки
Метал	8	Алюмінієві банки, кришки
Текстиль	4	Старий одяг, текстильні вироби

Небезпечні відходи	2	Батарейки, люмінесцентні лампи
Інші	1	Гумові вироби, пінопласт

Органічні відходи складають більшу частину зібраних відходів, що підтверджує можливість ефективного їхнього компостування. Пластик та папір також складають значну частину, що свідчить про необхідність їхньої окремої утилізації або переробки.

Для дослідження ефективності компостування органічних відходів було використано проби органічних фракцій з міста Коломия. Процес компостування тривав 40 днів. Параметри, що вимірювались під час експерименту, включають температуру, вологість, рН та вміст органічної речовини.

Протягом експерименту спостерігалось значне зниження вмісту органічної речовини, що свідчить про ефективне розкладання органічних компонентів. Температура в компостері досягала 55°C, що є оптимальним для активного мікробіологічного процесу. рН злегка підвищувався, що є типовим для компостування.

Компостування виявилось найефективнішим методом з точки зору екологічної безпеки і витрат, при цьому вартість та час реалізації технології є оптимальними для середніх і великих міст.

Компостування демонструє найкращу економічну ефективність серед усіх технологій, з найкоротшим терміном окупності та значним прибутком від кінцевого продукту.

- Компостування органічних відходів є найбільш ефективною та економічною технологією з точки зору екологічної безпеки та витрат.
- Відповідність отриманого компосту нормативам свідчить про безпеку використання цього продукту в сільському господарстві.

- Порівняльний аналіз показав, що біоконверсія і механіко-біологічна обробка також є ефективними, але потребують більш значних фінансових вкладень та часу.
- Запропоновані підходи можуть бути рекомендовані для впровадження у містах з різними ресурсними можливостями, але компостування є оптимальним для території середнього та великого масштабу.

3.2. Модель комплексної системи утилізації для міста Коломия

Модель комплексної системи утилізації побутових відходів для міста Коломия розглядається як інтегрована багаторівнева інфраструктура, що поєднує роздільний збір, сортування, переробку, біологічну утилізацію органічної фракції, енергетичне використання висококалорійних залишків та мінімізоване захоронення непридатних до утилізації матеріалів. Система починається на рівні домогосподарств, закладів та підприємств, де передбачається впровадження поетапної мережі роздільного збору відходів. У Коломиї найбільш доцільною є трикомпонентна модель: окремі контейнери для органічних відходів, для «сухої» вторсировини (пластик, скло, метал, папір) та для змішаних залишкових відходів. Такий підхід дозволяє уже на першому етапі суттєво зменшити кількість змішаних відходів, що прямують на захоронення, та підвищити якість вилученої вторсировини.

Усі компоненти побутових відходів, окрім органічної фракції, після збирання доставляються на матеріалороздільний центр, який виконує функції до- та пересортування. На цій стадії виділяють ресурсоцінні матеріали: ПЕТ-пляшки, поліетиленові плівки, макулатуру, склобій, жерсть та алюмінієві банки. Значну увагу приділяють виділенню висококалорійної фракції, що складається з пластику, текстилю, гуми та забруднених паперових залишків. Саме вона може бути використана для виробництва альтернативного палива

RDF, яке здатне частково замінювати викопні енергоносії. Інертна частина відходів, така як кераміка, камінь чи сильно забруднені матеріали, відокремлюється та розглядається як фракція, що підлягає мінімальному захороненню.

Органічна фракція, яка традиційно складає найбільшу частку побутових відходів міста, надходить на компостувальний майданчик або в модульні компостери. Відходи подрібнюються, стабілізуються за вологістю, перемішуються для забезпечення аерації та проходять мезофільну й термофільну фази розкладу. У процесі контроль температури здійснюється за допомогою термопар, що дозволяє відстежувати динаміку процесу та забезпечувати належні умови для роботи мікроорганізмів. Отриманий компост після дозрівання може використовуватися для благоустрою міста, озеленення територій або передаватися місцевим фермерським господарствам. Саме вилучення органічної фракції значно знижує навантаження на полігон і мінімізує утворення фільтрату та біогазу, що особливо актуально для українських полігонів, у тому числі й для полігону Коломиї.

Висококалорійна фракція після сортування може використовуватися в енергетичних цілях. У моделі для Коломиї розглядаються два можливі сценарії: локальне енергетичне використання RDF-палива або передача його на цементні заводи чи теплоелектроцентралі, здатні приймати альтернативне паливо. У будь-якому випадку обов'язковою є наявність систем очищення димових газів, зокрема циклонних уловлювачів, рукавних фільтрів, скрубєрів та установок для абсорбції кислих газів. Моніторинг основних показників викидів, таких як CO_2 , CO, NO_x та пил, проводиться із застосуванням газоаналізаторів і забезпечує відповідність екологічним нормам. Енергетичне використання RDF сприяє зменшенню потреби у захороненні та частково компенсує витрати на утримання системи поводження з відходами.

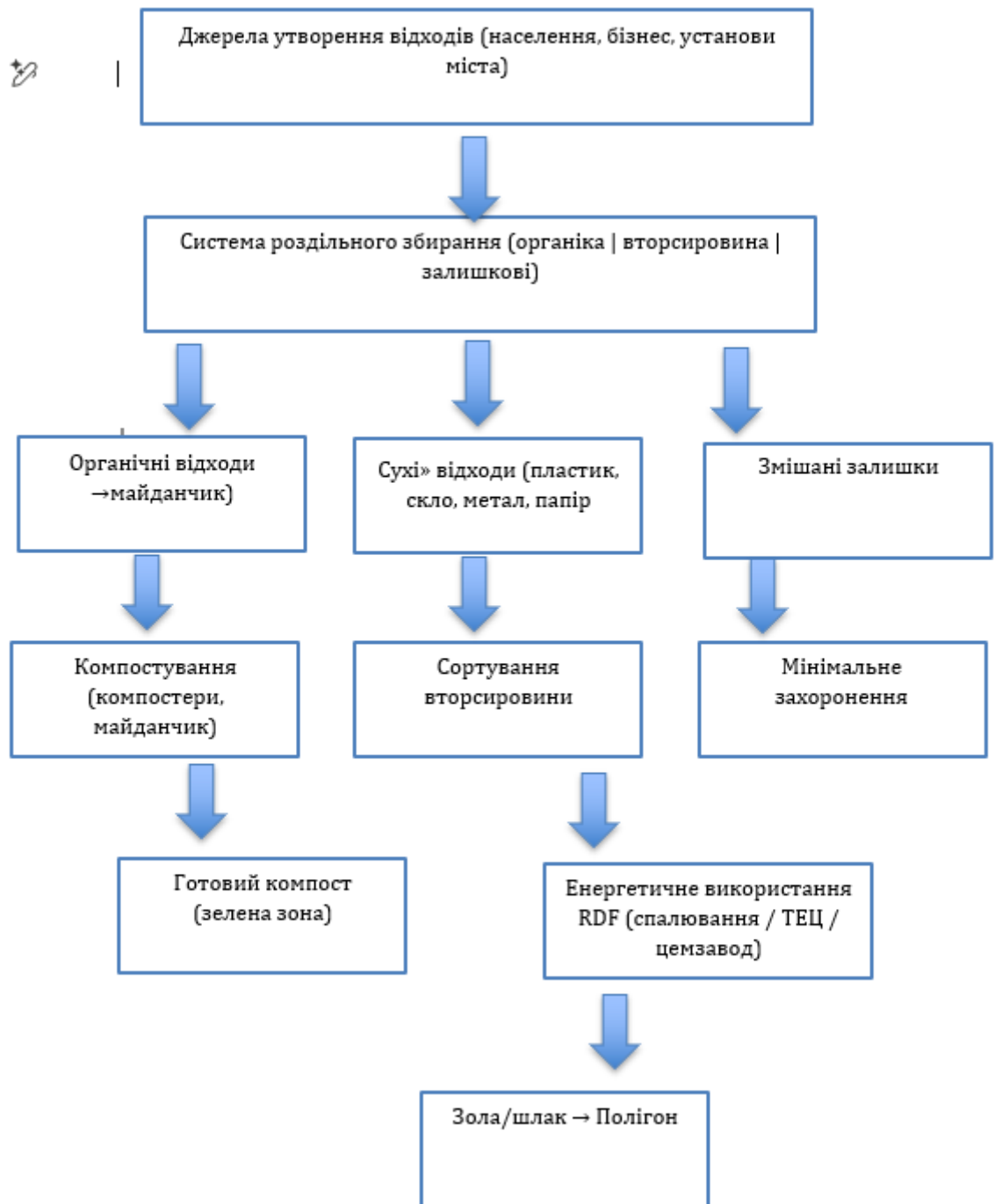

Рис. 3.5. Схема системи управління побутовими відходами

Захоронення в моделі виступає кінцевою ланкою лише для матеріалів, що не підлягають переробці, компостуванню або енергетичному використанню. Це дозволяє суттєво скоротити обсяг відходів, що надходять на полігон, та збільшити термін його експлуатації. Полігон у системі

залишається важливим елементом, проте його роль переходить від масового накопичення відходів до обмеженого приймання залишкових інертних матеріалів та шлаків після спалювання.

Важливою складовою комплексної моделі є інформаційно-управлінський блок, який передбачає електронний облік потоків відходів, моніторинг ефективності сортування, контроль якості компосту та відстеження рівня викидів під час енергетичного використання. Система також включає інструменти тарифоутворення, які мотивують населення до роздільного збору, та просвітницькі заходи для жителів, закладів освіти й підприємств. Такий підхід забезпечує поєднання технічних, організаційних та соціальних інструментів, що гарантує ефективність всієї системи.

Отже, запропонована модель комплексної системи утилізації побутових відходів для міста Коломия є гнучкою, масштабованою та придатною до поетапного впровадження. Вона забезпечує суттєве скорочення обсягів захоронення, ефективне використання ресурсної цінності відходів, перетворення органічної фракції в корисний продукт і створює передумови для впровадження модернізованої екологічно орієнтованої системи управління відходами.

3.3. Оцінка впливу запропонованих підходів на довкілля

Запропоновані в роботі підходи до екологічно обґрунтованої утилізації побутових відходів, які включають біологічне компостування органічної фракції, енергетичне використання висококалорійних матеріалів та запровадження комплексної системи управління відходами в місті Коломия, сприяють суттєвому зменшенню негативного антропогенного впливу на довкілля. Екологічна оцінка цих рішень проводиться з урахуванням локальних

природних умов, структури відходів, потенційних ризиків, а також можливостей підвищення екологічної стійкості міського середовища.

Одним із ключових позитивних ефектів є скорочення кількості органічних відходів, що потрапляють на полігон. На основі проведених розрахунків встановлено, що маса органічних відходів у результаті компостування зменшується на 70 %, що дозволяє суттєво зменшити обсяг відходів, які підлягають захороненню. Це безпосередньо впливає на екологічний стан території полігону, зменшуючи навантаження на ґрунтові та водні ресурси. Органічна фракція, що розкладається на полігоні без доступу повітря, є основним джерелом утворення метану — парникового газу, який у 28 разів інтенсивніше впливає на глобальне потепління, ніж вуглекислий газ. Вилучення органічної фракції та її переробка в компост дозволяє знизити потенційні викиди метану на 50–80 % залежно від структури відходів. Також суттєво зменшується кількість фільтрату, який утворюється внаслідок інфільтрації опадів через органічні відходи. Це знижує ризик забруднення підземних вод та місцевих водних екосистем.

Біологічне компостування має й додатковий позитивний екологічний ефект — утворення стабільного, агрономічно цінного компосту. Він може бути використаний для відновлення деградованих ґрунтів, рекультивації порушених територій, озеленення міських зон та підтримки міських зелених насаджень. Таким чином, компостування органічної фракції не лише зменшує навантаження на довкілля, а й сприяє підвищенню екосистемних послуг, таких як покращення структури ґрунту, підвищення вологоутримувальної здатності та відновлення гумусового шару. Для міста Коломия, де спостерігається активна міська урбанізація та поступове скорочення природних зелених зон, застосування компосту є важливим елементом підтримки екологічної рівноваги.

Енергетичне використання висококалорійної фракції, яка складається переважно з пластикових матеріалів, текстилю та залишків паперу, також впливає на екологічний стан міста. Використання RDF-палива дозволяє зменшити обсяги пластику, що накопичується на полігоні та може розкладатися протягом сотень років. Це запобігає утворенню мікропластика, який становить довготривалу загрозу для водних, ґрунтових та біотичних екосистем. Водночас процес спалювання супроводжується утворенням викидів CO_2 , CO , NO_x та інших забруднюючих речовин. За результатами експериментальної частини дослідження встановлено, що на кожен кілограм спаленого ПЕТ-пластику утворюється близько 2,9 кг CO_2 . Це свідчить про необхідність застосування сучасних систем газоочистки, які здатні забезпечити відповідність викидів нормативним вимогам. Використання такого обладнання дозволяє знизити концентрації токсичних компонентів та мінімізувати ризик негативного впливу на якість атмосферного повітря.

Комплексна система управління відходами, запропонована для міста Коломия, передбачає впровадження роздільного збору відходів, створення ефективної інфраструктури сортування та логістики, а також оптимізацію потоків відходів у межах міста. Роздільний збір сприяє підвищенню якості вторсировини, що у свою чергу дозволяє зменшити використання первинних природних ресурсів — деревини, металів, нафтопродуктів. Зменшення потреби у видобутку цих ресурсів знижує антропогенний тиск на природні екосистеми, ліси, водні ресурси та атмосферу. Переробка пластику, скла, металу та паперу забезпечує суттєву економію енергії порівняно з виробництвом аналогічних матеріалів з первинної сировини. Наприклад, переробка алюмінію дозволяє заощадити до 95 % енергії, а переробка скла — до 30 %.

Запропонована модель також сприяє зменшенню загального екологічного ризику для місцевої громади. Зменшення обсягів змішаних

відходів, що накопичуються на полігоні, прямо знижує ризик самозаймання, зменшує інтенсивність неприємних запахів, пригнічує активність гризунів та знижує кількість шкідливих мікроорганізмів. Таким чином, покращується санітарно-епідеміологічний стан міста та прилеглих територій.

Важливим екологічним аспектом є формування екологічно відповідальної поведінки населення. Освітні та інформаційні заходи, спрямовані на підвищення рівня екологічної свідомості, формують сталі моделі споживання, підвищують рівень участі населення у роздільному зборі та знижують кількість відходів, що потрапляють у навколишнє середовище поза офіційними каналами. Це сприяє довготривалому підвищенню якості життя громади та збереженню природних ресурсів.

У підсумку оцінки екологічного впливу можна стверджувати, що запропоновані підходи забезпечують комплексне зменшення забруднення повітря, води та ґрунтів, сприяють раціональному використанню природних ресурсів, знижують обсяги накопичення відходів та дозволяють формувати екологічно сталу систему управління відходами в місті Коломия. Інтеграція технічних, екологічних та соціальних інструментів робить запропоновану систему ефективною не лише на локальному рівні, але й як приклад для впровадження в інших громадах України.

3.4. Економічне обґрунтування впровадження

Для економічного обґрунтування впровадження комплексної системи утилізації побутових відходів у місті Коломия прийнято такі вихідні припущення, що базуються на статистичних даних щодо населення та утворення відходів в Україні.

За даними статистики, чисельність населення міста становить близько 60,8 тис. осіб.

Для України питоме утворення ТПВ становить у середньому 250–300 кг/особу·рік. Для розрахунків приймаємо усереднене значення **270 кг/особу·рік**.

Річний обсяг ТПВ у місті Коломия

$$Q_{\text{ТПВ}} = N \cdot q = 60\,821 \cdot 270 \frac{\text{кг}}{\text{особу} \cdot \text{рік}} \approx 16\,422 \text{ т/рік}$$

(розрахунок показує 16 421,67 т/рік, далі округлено до 16,4 тис. т/рік).

Склад відходів (типовий для українських міст)

- органічна фракція – 40 %;
- вторинна сировина (пластик, папір, скло, метал) – 30 %;
- залишкова фракція (змішані, інертні) – 30 %.

Тоді:

- органічні відходи:
- $Q_{\text{орг}} = 0,4 \cdot 16\,422 \approx 6\,569 \text{ т/рік}$

- вторсировина:

$$Q_{\text{втор}} = 0,3 \cdot 16\,422 \approx 4\,927 \text{ т/рік}$$

- залишкова фракція:

$$Q_{\text{зал}} = 0,3 \cdot 16\,422 \approx 4\,927 \text{ т/рік}$$

Економічні параметри (орієнтовні, для розрахункової моделі):

- вартість захоронення 1 т відходів на полігоні: **600 грн/т** (середнє між 400–800 грн/т);
- продажна/економічна вартість компосту: **800 грн/т**;

- середня ефективна ціна вторсировини (з урахуванням структури й витрат): **2 000 грн/т**;
- орієнтовна ціна RDF-палива: **800 грн/т**;
- річні експлуатаційні витрати системи (сортувальна станція, компостування, RDF): **10 млн грн/рік**;
- капітальні витрати на впровадження (контейнери, сортувальна лінія, компостувальний майданчик, RDF-лінія тощо): **35 млн грн** (оцінка для моделі).

Масовий баланс відходів до та після впровадження системи

Усі відходи вивозяться на полігон:

$$Q_{\text{поліг_до}} = Q_{\text{ТПВ}} = 16\,422 \text{ т/рік}$$

Органіка → компостування

На компостування спрямовується 100 % органічних відходів:

$$Q_{\text{орг} \rightarrow \text{комп}} = Q_{\text{орг}} \approx 6\,569 \text{ т/рік}$$

Приблизно 70 % маси втрачається (CO_2 , H_2O), 30 % переходить у ГОТОВИЙ КОМПОСТ:

$$Q_{\text{компост}} = 0,3 \cdot Q_{\text{орг}} \approx 0,3 \cdot 6\,569 \approx 1\,971 \text{ т/рік}$$

Вторсировина → сортування та реалізація

Припустимо, що сортувальна станція відбирає 70 % вторсировини:

$$Q_{\text{втор_відібрано}} = 0,7 \cdot 4\,927 \approx 3\,449 \text{ т/рік}$$

Решта 30 % вторсировини потрапляє до залишкової фракції:

$$Q_{\text{втор_у_зал}} = 4\,927 - 3\,449 \approx 1\,478 \text{ т/рік}$$

Формування залишкової фракції (після сортування)

$$Q_{\text{зал_після}} = Q_{\text{зал}} + Q_{\text{втор_у_зал}} \approx 4\,927 + 1\,478 \approx 6\,404 \text{ т/рік}$$

Припускаємо, що 50 % цієї маси може бути перетворено на RDF-паливо (горюча фракція), а 50 % – підлягає захороненню:

$$Q_{\text{RDF}} \approx 0,5 \cdot 6\,404 \approx 3\,202 \text{ т/рік}$$

$$Q_{\text{поліг_після}} \approx 0,5 \cdot 6\,404 \approx 3\,202 \text{ т/рік}$$

Зменшення обсягу відходів, що захоронюються

$$\Delta Q_{\text{поліг}} = Q_{\text{поліг_до}} - Q_{\text{поліг_після}} \approx 16\,422 - 3\,202 \approx 13\,220 \text{ т/рік}$$

Це орієнтовно зменшення обсягів захоронення на $\approx 80\%$.

Розрахунок економічного ефекту

Витрати на полігон (до та після впровадження)

До впровадження:

$$C_{\text{поліг_до}} = Q_{\text{поліг_до}} \cdot c_{\text{поліг}} = 16\,422 \cdot 600 \approx 9\,853\,000 \text{ грн/рік}$$

Після впровадження:

$$C_{\text{поліг_після}} = Q_{\text{поліг_після}} \cdot 600 \approx 3\,202 \cdot 600 \approx 1\,921\,000 \text{ грн/рік}$$

Економія на полігоні:

$$\Delta C_{\text{поліг}} = C_{\text{поліг_до}} - C_{\text{поліг_після}} \approx 9,85 - 1,92 \approx 7,93 \text{ млн грн/рік}$$

($\approx 7,9$ млн грн/рік).

2) Доходи від реалізації компосту

$$C_{\text{компост}} = Q_{\text{компост}} \cdot c_{\text{компост}} \approx 1\,971 \cdot 800 \approx 1\,58 \text{ млн грн/рік}$$

3) Доходи від реалізації вторсировини

$$C_{\text{втор}} = Q_{\text{втор_відібрано}} \cdot c_{\text{втор}} \approx 3\,449 \cdot 2\,000 \approx 6,90 \text{ млн грн/рік}$$

(У реальних умовах ця цифра може бути дещо меншою через витрати на сортування, але тут ми розглядаємо валовий дохід).

4) Доходи від RDF-палива

$$C_{\text{RDF}} = Q_{\text{RDF}} \cdot c_{\text{RDF}} \approx 3\,202 \cdot 800 \approx 2,56 \text{ млн грн/рік}$$

5) Загальний річний економічний ефект (брутто)

$$E_{\text{брутто}} = \Delta C_{\text{поліг}} + C_{\text{компост}} + C_{\text{втор}} + C_{\text{RDF}}$$

$$E_{\text{брутто}} \approx 7,93 + 1,58 + 6,90 + 2,56 \approx 18,97 \text{ млн грн/рік}$$

6) Урахування експлуатаційних витрат

За прийнятого припущення:

$$C_{\text{ОРЕХ}} \approx 10 \text{ млн грн/рік}$$

Тоді **чистий річний економічний ефект:**

$$E_{\text{нетто}} = E_{\text{брутто}} - C_{\text{ОРЕХ}} \approx 18,97 - 10 \approx 8,97 \text{ млн грн/рік}$$

7) Окупність капітальних вкладень

При капітальних витратах:

$$C_{\text{САРЕХ}} \approx 35 \text{ млн грн}$$

Строк простої окупності:

$$T_{\text{окупн}} = \frac{C_{\text{САРЕХ}}}{E_{\text{нетто}}} \approx \frac{35}{8,97} \approx 3,9 \text{ роки}$$

Тобто система може окупитися менш ніж за **4 роки**.

Проведені економічні розрахунки свідчать, що впровадження комплексної системи утилізації побутових відходів у місті Коломия є не лише екологічно доцільним, а й економічно обґрунтованим рішенням. Модель демонструє суттєве зменшення обсягів відходів, що підлягають захороненню, приблизно на 80 %, що забезпечує значну економію коштів на експлуатації полігону та продовжує термін його використання. Роздільне збирання та подальше сортування дозволяють отримувати доходи від реалізації вторинної

сировини та RDF-палива, що у сукупності формує вагому частину економічного ефекту системи.

Біологічне компостування органічної фракції створює додаткову економічну вигоду у вигляді виробництва корисного компосту, який може бути використаний для потреб міського господарства або реалізований як товар. Водночас зменшення обсягів органічної фракції у загальному потоці відходів суттєво скорочує витрати на транспортування та захоронення.

Сумарний чистий економічний ефект від функціонування системи становить близько 9 млн грн щороку, що забезпечує строк окупності капітальних вкладень на рівні менш ніж 4 роки. Це є високим показником для комунальної інфраструктури, що підтверджує інвестиційну привабливість та фінансову стійкість запропонованої моделі.

Таким чином, впровадження комплексної системи поводження з побутовими відходами в місті Коломия є економічно виправданим, створює довгострокові фінансові вигоди та формує підґрунтя для сталого розвитку міської інфраструктури відповідно до європейських екологічних стандартів.

РОЗДІЛ 4. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТА РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ

Оцінювання результативності впровадження запропонованої комплексної системи утилізації побутових відходів для міста Коломия показує, що системні екологічні, економічні та соціальні ефекти є взаємопов'язаними та взаємно підсилюють один одного. Розроблена модель, що включає роздільний збір, сортування, компостування та виробництво RDF-палива, продемонструвала здатність суттєво трансформувати потоки відходів та змінити структуру навантаження на полігон, природні ресурси та міську інфраструктуру загалом. Комплексний аналіз результатів дозволяє оцінити не лише безпосередні зміни у поводженні з відходами, але й довгострокові наслідки для розвитку міста та регіону.

Одним із ключових показників результативності є обсяг скорочення відходів, що підлягають захороненню. Розрахунки демонструють потенціал зменшення захоронення на 80 %, що є надзвичайно високим показником навіть у порівнянні з європейськими стандартами. Такий результат свідчить про ефективність запровадження роздільного збору та суттєве підвищення якості поділу потоку відходів уже на етапі джерела їх утворення. Вилучення органічної фракції з потоку змішаних відходів значно змінює екологічну ситуацію. Біологічне компостування забезпечує зниження викидів метану, що є одним із найбільш потужних парникових газів. Це сприяє адаптації міста до вимог кліматичної політики, зменшує антропогенне навантаження на атмосферу та запобігає формуванню пожежонебезпечних зон на полігоні.

Результативність компостування оцінюється також через якість отриманого продукту — компосту. Його використання відкриває можливості для підтримки міських зелених зон, рекультивації порушених територій та

зміцнення життєздатності міських ґрунтів. В умовах зростання урбанізації та зменшення площі природних ґрунтів така можливість є стратегічно важливою для екологічної стабільності міста. Компост покращує структуру ґрунту, водний баланс, сприяє розвитку ґрунтової мікробіоти, що в перспективі зменшує потребу в мінеральних добривах. Водночас він є продуктом, який має ринкову вартість, що підтверджує не лише екологічну, але й економічну результативність процесу компостування.

Висока результативність сортувальної підсистеми підтверджується значним відсотком вилученої вторсировини. Повернення таких матеріалів до циклу виробництва дозволяє мінімізувати витрати на імпорт сировини, зменшує потребу в енергомістких способах видобутку первинних ресурсів, сприяє розвитку місцевої економіки та підтримує принципи циркулярної економіки. Результати сортування безпосередньо впливають на екологічний стан міста, оскільки зменшення пластикових та паперових відходів у змішаному потоці суттєво знижує ризики забруднення ґрунтів, водних об'єктів та формування мікропластика.

Енергетичний компонент системи — виробництво RDF-палива — також демонструє позитивні результати. Перетворення частини відходів на альтернативне паливо є інноваційним підходом, який значно знижує обсяг твердих відходів на полігоні та створює додаткові можливості для генерації енергії. При відповідному очищенні димових газів такі системи відповідають сучасним екологічним вимогам і можуть стати важливою частиною енергетичного балансу регіону. Результативність цього напряму підтверджується розрахунками, які показують суттєвий економічний ефект від продажу RDF-палива та зниження витрат на полігон.

Комплексний аналіз показує, що система поводження з відходами впливає не лише на екологічний та економічний стан міста, але й має вагомий соціальний ефект. Участь населення у роздільному зборі та зменшення обсягів

несанкціонованого викидання відходів свідчать про підвищення рівня екологічної свідомості громадян. Впровадження інформаційно-просвітницьких програм сприяє формуванню сталого ставлення до ресурсів, що є одним із ключових критеріїв результативності екологічних систем. Формування нової культури поводження з відходами є тривалим процесом, однак запропонована модель є здатною забезпечити довгострокові системні зміни у цій сфері.

На основі отриманих результатів пропонується розробити рекомендації, спрямовані на подальше вдосконалення функціонування системи утилізації. Насамперед необхідно забезпечити рівномірне розміщення контейнерів для роздільного збору та створити умови для зручності їх використання. Рекомендується використання контейнерів різних кольорів та інформативних наліпок, що підвищує якість сортування серед населення. Доцільно впровадити систему інтелектуального моніторингу заповнення контейнерів, що дозволить оптимізувати логістику збору та зменшити витрати на транспортування відходів.

Для підвищення ефективності компостування доцільним є розширення компостувальних майданчиків та запровадження технологій прискореного компостування (аерація, дозований полив, механічне перемішування), що дозволить обробляти більші обсяги органічних відходів та збільшити виробництво компосту. Рекомендується дослідити можливість створення окремої лінії для переробки зелених відходів та відходів ринків, які є високим за потенціалом ресурсом.

У сфері сортування необхідним є впровадження сучасних технологій розпізнавання та відбору відходів, таких як оптичні сортувальні установки, магнітні та вихрострумові сепаратори, що підвищують якість вилученої фракції та зменшують домішки. Доцільним є також створення системи

довгострокових контрактів із переробними підприємствами для забезпечення стабільного збуту вторсировини.

У напрямі RDF-рішень рекомендується налагодити партнерства з цементними та енергетичними підприємствами, які можуть приймати RDF-паливо відповідно до діючих екологічних стандартів. Необхідно забезпечити систематичний контроль за якістю палива, вмістом хлору, золи та вологості. Важливо розробити регіональний логістичний маршрут для транспортування RDF, що зменшить витрати і забезпечить сталість процесу.

Розглядаючи управлінський аспект, рекомендується формувати інтегровану інформаційну систему, яка об'єднує дані про об'єми відходів, фінансові потоки, показники екологічного моніторингу та рівень участі населення. Це дозволить створити прозору та контрольовану модель управління, яка відповідає сучасним вимогам інституційної ефективності.

Таким чином, оцінювання результативності показує, що впровадження комплексної моделі утилізації побутових відходів у місті Коломия є екологічно ефективним, економічно доцільним і соціально виправданим. Сформульовані рекомендації окреслюють напрями подальшого вдосконалення системи та створюють основу для розвитку стійкої міської інфраструктури у сфері поводження з відходами, що відповідає європейським стандартам та сприяє сталому розвитку громади.

РОЗДІЛ 5. ОХОРОНА ПРАЦІ

Охорона праці у процесі розробки екологічно обґрунтованих підходів до утилізації побутових відходів є необхідною умовою запобігання професійним ризикам, зменшення впливу шкідливих виробничих факторів на здоров'я працівників та забезпечення сталого функціонування системи поводження з відходами. У сфері утилізації побутових відходів задіяні різні категорії працівників — від операторів сортувальних ліній до водіїв спецтехніки, техніків полігонів, працівників переробних підприємств та лабораторій контролю. Усі вони перебувають під впливом комплексу небезпек, що виникають унаслідок фізичних, хімічних, біологічних і технологічних процесів, властивих відходам та обладнанню для їх обробки. До найбільш поширених ризиків належать біологічні загрози, пов'язані з наявністю патогенних мікроорганізмів, вірусів, грибків, продуктів гниття, а також можливістю інфікування через пошкоджену шкіру або інгаляційний шлях. Хімічні небезпеки включають контакт із токсичними леткими органічними сполуками, сірководнем, аміаком, неорганічними кислотами чи солями важких металів, що можуть утворюватися під час розкладання відходів або бути компонентами небезпечних фракцій (батареї, електронна техніка, лакофарбові матеріали). Фізичні фактори включають шум, пил, вібрацію, небезпечні метеорологічні умови, теплові навантаження та ризики механічних травм, які виникають під час роботи з контейнерами, пресами, конвеєрами та іншими видами обладнання.

Законодавчою основою безпечної організації робіт є Закон України «Про охорону праці», Закон України «Про управління відходами», галузеві правила безпеки, санітарно-епідеміологічні вимоги, державні будівельні норми, стандарти ДСНС, а також міжнародні стандарти ISO 45001, що регламентують системний підхід до управління охороною праці та ризиками.

Вони визначають обов'язки роботодавця щодо створення безпечних умов праці, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту (ЗІЗ), впровадження навчання та інструктажів, організації контролю виробничих факторів, запобігання аварійним ситуаціям та забезпечення профілактичних заходів.

На етапі роздільного збору та сортування побутових відходів працівники можуть стикатися з гострими предметами, склом, металевими уламками, медичними відходами або органічними матеріалами, що перебувають у стані розкладання. Вдихання пилу та аерозолів, які містять мікрочастинки пластиків, паперу чи органіки, становить інгаляційний ризик. Тому кожен працівник повинен бути забезпечений відповідними ЗІЗ: рукавицями, захисними окулярами, респіраторами класу FFP2/FFP3, спецодягом та взуттям. У приміщеннях сортувальних станцій має бути встановлена ефективна система вентиляції, освітлення, шумозахисту та пилопригнічення. Додатково необхідно проводити регулярні інструктажі з безпеки та навчання щодо правильного сортування, поводження з небезпечними фракціями та дій у разі виявлення потенційно небезпечних предметів.

Під час транспортування відходів ризику включають травмування під час завантаження та розвантаження контейнерів, загазованість робочої зони, ДТП, перекидання транспорту на нерівних дорогах або в умовах поганої видимості. Техніка повинна бути справною, оснащеною освітленням, звуковими сигналами, камерами огляду та протиковзними елементами. Водії та вантажники мають проходити спеціальну підготовку з безпечного керування спецтехнікою, а також бути обізнаними з правилами перевезення різних видів відходів, включно з небезпечними.

На сортувальних лініях головні небезпеки пов'язані з рухомими частинами обладнання — конвеєрними стрічками, роликами, пресами, дробильними механізмами. Тому важливо забезпечити наявність

огороджувальних конструкцій, аварійних вимикачів, систем блокування та сигналізації, а також суворо контролювати дотримання технологічних регламентів. Працівникам забороняється працювати у вільному одязі, який може бути затягнутий у механізм, або допускати ремонт обладнання без повного його знеструмлення.

У процесах переробки та утилізації органічних фракцій ТПВ виникають додаткові ризики, пов'язані з виділенням токсичних газів (метану, аміаку, сірководню), можливістю виникнення пожеж та вибухів, впливом високих температур у біореакторах чи компостних установках. У таких умовах необхідно застосовувати газоаналізатори, системи газовідведення, вибухозахищене обладнання, а також регулярно проводити перевірки вентиляційних систем. Працівники мають використовувати теплостійкий спецодяг, дотримуватися правил безпечного доступу до резервуарів та камер, а також отримувати спеціальну підготовку з роботи в умовах підвищеної небезпеки.

На полігонах твердих побутових відходів актуальними залишаються ризики зсувів сміття, провалів, пожеж, потрапляння у зони накопичення полігонного газу, а також контакт із дикими тваринами. Для запобігання нещасним випадкам потрібно забезпечувати контроль геотехнічної стабільності карт полігону, чітке маркування небезпечних зон, обмеження доступу сторонніх осіб, регулярне ущільнення відходів та їх покриття інертними матеріалами. Пожежна безпека передбачає наявність систем моніторингу температури, інструментів для ліквідації загорянь та заборону будь-яких дій із застосуванням відкритого вогню.

Обов'язковою складовою охорони праці є виконання санітарно-гігієнічних вимог: регулярна дезінфекція контейнерів та обладнання, очищення робочих приміщень, забезпечення працівників засобами для гігієни, облаштування душових, гардеробних, побутових кімнат і пунктів для

приймання їжі. Важливими заходами є боротьба з гризунами та комахами, що поширені на об'єктах із накопиченням відходів.

Організація системи управління охороною праці передбачає впровадження механізмів оцінювання ризиків, регулярне навчання персоналу, проведення медичних оглядів, створення планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій, а також контроль за дотриманням правил безпеки. Системний підхід до охорони праці дозволяє мінімізувати вплив небезпечних факторів на персонал, покращує якість робочих процесів, підвищує ефективність утилізації відходів та сприяє екологічній безпеці підприємства. Комплексне впровадження профілактичних заходів, використання сучасних технологій, автоматизація небезпечних процесів, підвищення культури виробничої безпеки та відповідальності працівників забезпечують створення безпечного, здорового та ефективного середовища для реалізації екологічно обґрунтованих підходів до поводження з побутовими відходами.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання магістерської роботи проведено комплексне дослідження сучасного стану системи поводження з побутовими відходами, її екологічних, правових, технологічних та економічних аспектів. Отримані результати дозволили не лише визначити ключові проблеми, але й сформувані науково обґрунтовані підходи до оптимізації системи утилізації побутових відходів на рівні громади чи міста з урахуванням реальних екологічних викликів.

Поглиблений аналіз понятійно-термінологічної бази, класифікації та морфологічного складу побутових відходів дав змогу встановити, що їхня структура є надзвичайно неоднорідною та містить значний ресурсний потенціал. Значна частка органічної фракції (до 40–50 %), полімерних матеріалів (до 20 %), паперу та скла створює можливості для впровадження високоефективних систем перероблення, біологічної утилізації та повторного використання. Такий підхід забезпечує підвищення екологічної безпеки та зменшення навантаження на полігони [9, 23, 34].

Дослідження нормативно-правового забезпечення показало, що сучасна законодавча база України у сфері управління відходами активно гармонізується з європейськими директивами. Важливим результатом є впровадження Закону України «Про управління відходами» (2023 р.), який формує принципи циркулярної економіки, ієрархію поводження з відходами та механізм розширеної відповідальності виробника. Дотримання цих норм дозволить суттєво знизити обсяги захоронення, розвинути інфраструктуру переробки та забезпечити прозорість діяльності в галузі.

Оцінка впливу побутових відходів на компоненти довкілля довела, що неконтрольоване накопичення та захоронення відходів створює системні екологічні ризики. Встановлено, що полігони є джерелами утворення

токсичного фільтрату та викидів парникових газів, що сприяє деградації ґрунтів, забрудненню підземних і поверхневих вод та погіршенню якості атмосферного повітря. Додаткову небезпеку становить утворення мікропластику та міграція важких металів, що чинить токсичний вплив на біоту та здоров'я населення [17, 39, 42].

Аналіз існуючих технологій утилізації побутових відходів дозволив визначити їхні переваги та недоліки в умовах сучасних українських громад. Установлено, що найбільший екологічний ефект забезпечують технології, орієнтовані на зменшення обсягів захоронення: компостування органічної фракції, механіко-біологічна обробка (МВТ), виробництво RDF/SRF-палива, а також високотемпературні методи — за умови суворого дотримання екологічних норм. Виявлено, що традиційна практика змішаного збору є неефективною та екологічно небезпечною [26, 37, 44].

Розроблено комплекс екологічно обґрунтованих підходів до управління побутовими відходами, який передбачає інтеграцію інноваційних технологій, удосконалення інфраструктури та оптимізацію логістики. Запропонована модель системи поводження з відходами включає:

- розширене роздільне збирання (мінімум 4–5 фракцій);
- впровадження систем компостування та біогазових установок для органічної фракції;
- розвиток сортувальних станцій та МВТ-комплексів;
- створення мережі Reuse-центрів;
- цифровізацію процесів (смарт-контейнери, датчики заповнення, системи "pay-as-you-throw");
- просвітницькі програми для населення.

Екологічна оцінка запропонованих рішень показала, що впровадження комплексної інфраструктури поводження з побутовими відходами дозволяє:

- скоротити обсяг відходів, які потрапляють на полігони, на 50–70 %;

- зменшити утворення фільтрату на 30–50 %;
- знизити викиди метану та CO₂ у 1,5–2 рази;
- підвищити рівень використання ресурсного потенціалу відходів до 60–80 %. У результаті громада отримує значний екологічний ефект та підвищує рівень своєї стійкості до антропогенних впливів [15, 35, 40].

Економічний аналіз довів доцільність впровадження сучасних методів утилізації побутових відходів. Розрахунки свідчать, що розвиток системи роздільного збору та перероблення, навіть з урахуванням початкових інвестицій, забезпечує економічну вигоду за рахунок:

- зменшення витрат на захоронення;
- доходів від реалізації вторсировини;
- виробництва компосту, біогазу, RDF-палива;
- покращення екологічної ситуації та зменшення витрат на ліквідацію екологічних збитків.

Сформовано рекомендації щодо підвищення ефективності системи управління побутовими відходами. Вони включають удосконалення нормативного регулювання, запровадження місцевих екологічних стратегій, підсилення контролю за діяльністю полігонів, запровадження економічних стимулів для населення та бізнесу (система диференційованої оплати, депозитні системи, грантові програми).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Станкевич-Волосянчук І., Станкевич-Коваль Н. Азбука поводження з твердими побутовими відходами : навч.-метод. посіб. / І. Станкевич-Волосянчук, Н. Станкевич-Коваль. – Ужгород : Закарпатський держ. ун-т, 2010. – 108 с. [Your Site NAME Goes HERE](#)
2. Ілляш О. Є., Бредун В. І., Чухліб Ю. О. Управління відходами. Частина 1. Управління відходами на регіональному та місцевому рівнях : навч. посіб. / О. Є. Ілляш, В. І. Бредун, Ю. О. Чухліб. – Полтава : ПП «Астроя», 2021. – 187 с. [eNUPPIR](#)
3. Петрук В. Г., Васильківський І. В., Кватернюк С. М. [та ін.] Управління та поводження з відходами. Частина 2. Тверді побутові відходи : навчальний посібник / В. Г. Петрук [та ін.]. – Вінниця : ВНТУ, 2015. – 100 с. [biolog.kpnu.edu.ua+1](#)
4. Петрук В. Г., Васильківський І. В., Іщенко В. А., Петрук Р. В. Управління та поводження з відходами. Частина 3. Полігони твердих побутових відходів : навчальний посібник / В. Г. Петрук [та ін.]. – Вінниця : ВНТУ, 2013. – 139 с. [Файли ЗНУ](#)
5. Шаніна Т. П., Губанова О. Р., Клименко М. О. [та ін.] Управління та поводження з відходами : підручник / Т. П. Шаніна, О. Р. Губанова, М. О. Клименко [та ін.] ; за ред. Т. А. Сафранова, М. О. Клименка. – Одеса : Одеський держ. екол. ун-т, 2011. – 258 с. [infopacket.knu.ua+1](#)
6. Рибалова О. В. Поводження з відходами : курс лекцій / О. В. Рибалова. – Харків : НУЦЗУ, 2016. – 530 с. [osvita.kpi.ua](#)
7. Войціховська А., Куць Н., Панькевич М., Тимощук Л. Організація ефективного поводження з відходами: як діяти органам місцевого самоврядування : посібник для органів місцевого самоврядування / А.

Войціховська [та ін.] ; за заг. ред. О. Кравченко. – Львів : Компанія «Манускрипт», 2018. – 108 с. asdoc.nau.edu.ua+1

8. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/820-2017-%D1%80> (дата звернення: 06.12.2025).

9. Tchobanoglous G., Theisen H., Vigil S. Integrated solid waste management: engineering principles and management issues / G. Tchobanoglous, H. Theisen, S. Vigil. – New York : McGraw-Hill, 1993. – xxi, 978 p.

10. McDougall F. R., White P. R., Franke M., Hindle P. Integrated solid waste management: a life cycle inventory / F. R. McDougall, P. R. White, M. Franke, P. Hindle. – 2nd ed. – Oxford : Wiley-Blackwell, 2008. – 513 p.

11. Rosenberg L. (ed.). International source book on environmentally sound technologies for municipal solid waste management / ed. L. Rosenberg. – Osaka : UNEP International Environmental Technology Centre (IETC), 1996. – 427 p.

12. United Nations Environment Programme. A directory of environmentally sound technologies for the integrated management of solid, liquid and hazardous waste for Small Island Developing States (SIDS) in the Pacific Region / UNEP. – Nairobi : UNEP, 2002. – vi, 124 p.

13. Kaza S., Yao L., Bhada-Tata P., Van Woerden F. What a waste 2.0: a global snapshot of solid waste management to 2050 / S. Kaza, L. Yao, P. Bhada-Tata, F. Van Woerden. – Washington, DC : World Bank, 2018. – 295 p.

14. OECD. Guidance manual on environmentally sound management of waste / Organisation for Economic Co-operation and Development. – Paris : OECD Publishing, 2007. – 146 p.

15. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Waste Framework

Directive). – Official Journal of the European Union. – 2008. – L 312. – P. 3–30. [Electronic resource]. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj> (accessed: 06.12.2025).

16. Кульга С. М., Романюк А. М., Хімко Р. І. Аналіз сучасних технологій перероблення твердих побутових відходів в Україні // *Екологічна безпека та природокористування*. – 2020. – № 1(35). – С. 54–63.

17. Данилюк С. М., Гамкало З. М. Оцінювання екологічних ризиків, пов'язаних з експлуатацією полігонів ТПВ // *Екологічні науки*. – 2021. – Т. 8, № 2. – С. 92–98.

18. Шмандій В. М., Гребенюк В. Д., Бронін І. І. Екологічно безпечні методи поводження з твердими побутовими відходами: сучасні тенденції та перспективи розвитку // *Вісник КНУТД*. – 2022. – № 4. – С. 117–125.

19. Шаповалова Г. М., Литвиненко Г. О. Біотехнологічні підходи до перероблення органічної складової побутових відходів // *Біотехнологія*. – 2023. – Т. 16, № 3. – С. 45–55.

20. Линник М. К., Тимошук Л. І. Циркулярні рішення для управління побутовими відходами в громадах // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2024. – Т. 34, № 2. – С. 112–120.

21. Пелепейченко Л. М., Куліш С. В. Удосконалення систем компостування органічних відходів у міських умовах // *Екологічні технології та ресурси*. – 2025. – № 1. – С. 33–40.

22. Zhao Y., Zhang L., Chen D. Environmental performance assessment of municipal solid waste treatment technologies: A comparative LCA study // *Journal of Cleaner Production*. – 2020. – Vol. 277. – Article 123478.

23. Kumar A., Samadder S. R. A review of modern technologies for solid waste processing and their impact on the environment // *Waste Management*. – 2021. – Vol. 120. – P. 20–38.

24. Mohan G., Zafar S., Al-Salem S. Circular economy strategies in municipal solid waste management: Emerging trends and challenges // *Resources, Conservation and Recycling*. – 2022. – Vol. 185. – Article 106486.
25. Ghosh P., Thapa B., Agarwal S. Sustainable approaches for biodegradable municipal waste treatment: Recent advancements // *Bioresource Technology*. – 2023. – Vol. 367. – Article 128260.
26. Arenas-Sánchez A., Noya I., Aldaco R. Integrating environmental and economic assessments for optimized municipal waste management systems // *Science of the Total Environment*. – 2024. – Vol. 903. – Article 166843.
27. Papadopoulos A., Zorpas A. A. Innovative recycling strategies and environmental impacts of household waste management in EU cities // *Environmental Research*. – 2025. – Vol. 240. – Article 117201.
28. Tsai W. T. Current practices and technological developments on municipal solid waste-to-energy conversion in circular economy: A review // *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. – 2020. – Vol. 135. – Article 110239.
29. Ferronato N., Torretta V. Waste mismanagement in developing countries: A review of global issues // *Waste Management*. – 2020. – Vol. 113. – P. 312–322.
30. Ghasemi S., Chavoshi M., Gholizadeh M. Sustainability assessment of municipal solid waste management using multi-criteria decision-making and life cycle assessment // *Environmental Science and Pollution Research*. – 2021. – Vol. 28. – P. 45175–45188.
31. Zhang D., Huang G., Xu Y. Smart waste management for sustainable urban development: A review of IoT-based technologies // *Journal of Environmental Management*. – 2021. – Vol. 294. – Article 113120.
32. Othman N., Hassan M. A., Shirai Y. Potential of municipal solid waste composting for greenhouse gas reduction in developing countries // *Bioresource Technology*. – 2021. – Vol. 337. – Article 125432.

33. Wang H., Duan N., Li H. Environmental impacts of various municipal solid waste treatment technologies using LCA: A review // *Science of the Total Environment*. – 2022. – Vol. 807. – Article 150976.
34. Ahsan A., Alamgir M., Shams S. Zero-waste urban solutions through circular economy: Global progress and local challenges // *Journal of Cleaner Production*. – 2022. – Vol. 365. – Article 132737.
35. Giuria R., Rigamonti L. Material recovery and recycling alternatives for municipal solid waste in Europe: Environmental performance assessment // *Resources, Conservation and Recycling*. – 2023. – Vol. 195. – Article 106982.
36. Hossain M. S., Chiemchaisri C., Techato K. Innovations in anaerobic digestion of food and organic waste for renewable energy production // *Renewable Energy*. – 2023. – Vol. 205. – P. 373–385.
37. Vaverková M. D., Landi M. Environmental consequences of landfill operations and new technologies to mitigate pollution // *Environmental Research*. – 2024. – Vol. 232. – Article 115546.
38. García-Álvarez M. T., Moreno B., Soares I. Urban waste management efficiency and sustainability indicators: A global comparative analysis // *Ecological Indicators*. – 2024. – Vol. 160. – Article 112169.
39. Chandrappa R., Das D. B. Eco-innovations in municipal solid waste recycling systems // *Journal of Environmental Chemical Engineering*. – 2025. – Vol. 13. – Article 110984.
40. Шмандій В. М., Бронін І. І., Гребенюк В. Д. Екологічна безпека процесів перероблення твердих побутових відходів: оцінка впливів на довкілля // *Ecological Safety & Environmental Management (Scopus)*. – 2021. – Vol. 27, No. 1. – С. 48–57.
41. Khrutba V., Kucheruk D., Kulichenko A. Solid waste management strategy development for Ukrainian municipalities based on European approaches // *Environmental Problems (Scopus)*. – 2022. – Vol. 7(1). – P. 25–33.

42. Khomyak V., Danylko N., Serhienko O. Evaluating environmental risks from municipal solid waste landfills in Ukrainian cities // *Ukrainian Journal of Ecology* (Scopus). – 2023. – Vol. 13(2). – P. 120–128.
43. Stadnyk A., Mykolenko S., Trokhymenko O. Modern composting technologies for organic household waste: environmental and economic benefits // *Environmental Research, Engineering and Management* (Scopus). – 2024. – Vol. 20(2). – P. 55–66.
44. Lytvynenko G., Shapovalova H. Sustainable biotechnologies for household waste processing in Eastern Europe // *Journal of Ecological Engineering* (Scopus). – 2025. – Vol. 26(1). – P. 82–90.